

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Divinity Faculty of Recep Tayyip Erdogan University

e-ISSN: 2147-2823

RTEUIFD, June 2019, (15): 393-425

Taberî'nin "el-Câmiu'l-beyân" Tefsirine Göre Kur'ân'daki Ezdâd Kelimeler
Ezdâd Words in the Qur'an According to "al-Câmiu'l-bayân" of Tabarî

Selami YALÇIN

Dr. Öğr., Sakarya Üni. İlahiyat Fak., Tefsir Anabilim Dalı
PhD Student, Sakarya Uni. Faculty of Theology, Department of Tafsir
Sakarya/Turkey

yalcinselami23@gmail.com

ORCID ID: www.orcid.org/0000-00067-7076-9498

Atıf: Yalçın, Selami. "Taberî'nin 'el-Câmiu'l-beyân' Tefsirine Göre Kur'ân'daki Ezdâd Kelimeler". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2019): 393-425. **Doi:** <https://doi.org/10.32950/rteuifd.557767>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 24 Nisan / April 2018

Kabul Tarihi / Accepted: 18 Haziran / June 2019

Yayın Tarihi / Published: 20 Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Sayı / Issue: 15 **Sayfa / Pages:** 393-425

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.org.tr/rteuifd>

Copyright © Published by Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Divinity, Rize, 53100 Turkey. All rights reserved.

Taberî'nin "el-Câmiu'l-beyân" Tefsirine Göre Kur'ân'daki Ezdâd Kelimeler

Öz: Arapçadaki bazı kelimeler zıt anlamlar taşımaktadır. "Ezdâd" başlığı altında incelenen böyle kelimelerle ilgili bazı eserler yazılmış, onların ortaya çıkış nedenleri incelenmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de de zıt olgular çoğunlukla farklı lafızlarla, nadiren de ezdâd kelimelerle ifade edilmiştir. Bazı müfessirler tefsirlerinde ilgili âyetleri açıklarken bu kelimeleri zıt yönleriyle ele almışlardır. Burada asıl sorun Kur'ân'da ezdâd türünde kaç kelimenin bulunduğu hususunda ittifakın bulunmamasıdır. Bu yüzden ilk dönem müfessirlerinden Taberî'nin "*Camîu'l-beyân*" tefsirinde kaç kelimeyi "ezdâd" olarak kabul ettiği önem arz etmektedir. Zira aynı zamanda bir dilci olan müfessirin bu konudaki açıklamaları kelimelerin doğru anlaşılmasına ışık tutacaktır. Bu sebeple Taberî'nin tefsirinde "ezdâd" olarak tanımladığı kelimeler araştırılmıştır. Dilcilere göre bu kategoride sayılan kelimelerin Kur'ân'da geçtiği âyetlere Taberî'nin verdiği manalar incelenmiş; onun "ezdâd" kabul ettiği Kur'ân'daki 33 kelime hakkındaki açıklamaları burada aktarılmaya çalışılmıştır. Yöntem olarak ise önce dilciler ile başka bazı müfessirlerin ilgili âyette geçen "ezdâd" kelimeye verdikleri anlamlar aktarılmış sonra da Taberî'nin âyetteki kelimenin manasıyla ilgili açıklamaları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân'da Ezdâd, Ezdâd, et-Taberî, el-Câmiu'l-beyân, Zıt Anlamlı Kelimeler, Eş Anlamlı Kelimeler.

Ezdâd Words in the Qur'an According to "al-Câmiu'l-bayân" of Tabarî

Abstract: Some words in Arabic express opposite meanings. Some works related to such words studied under the heading of "ezdâd" were written and the reasons for the emergence of such words were examined. In the Qur'an, the opposite phenomena are generally stated with different words and rarely expressed in the ezdâd words. A group among mufasssirs have discussed these words in opposite directions when explaining related verses in their exegesis. The main problem is that there is no consensus about how many words in the Qur'an are of the type of ezdad. Therefore, it has an importance that how many words Tabarî, one of the first period mufasssirs, considered as "ezdâd" in his "al-Câmiu'l-bayân". The explanations of the mufasssir, who is also a linguist, will shed light on the correct understanding of the words. That's why, the words which Tabarî describes as ezdad in his work are examined. The meanings given by Tabarî to the verses which include the words that are counted in this category by linguists are analyzed and his explanations about the 33 words in the Qur'an which he accepted as "ezdâd" are aimed to be relayed here. For the method, firstly, the meanings given by linguists and some other mufasssirs to the "ezdâd" word in the related verse were explained and then Tabarî's explanations about the meaning of the word in the verse were discussed.

Keywords: Tafsir, Ezdâd Words In the Qur'an, Ezdâd, al-Tabarî, al-Câmiu'l-bayân, Antonym, Synonym.

الكلمات المتضادة في القرآن التي ذكرها الطبري في تفسيره "جامع البيان"

الملخص: يدل بعض الكلمات في اللغة العربية على معانٍ متضادة، وألف بعضُ الكتب الذي يبحث عن هذه الكلمات بعنوان الأضداد، وتدرس أسباب ظهورها. و عتبر عن ظاهرة التضاد في القرآن الكريم بالفاظ مختلفة، وبنفس الكلمة على الدور. ولذلك فإننا نجد بعض المفسرين يتناولون الكلمات عند شروحيهم الآيات ببيان ضدها. وهناك مشكلة أخرى: لأن المفسرين لم ينفقوا في تثبيت الكلمات الأضداد في القرآن وكم هي أعداد الكلمات المتضادة فيه. ولذا فمن المهم أن نعرف عدد الكلمات المتضادة التي ذكرها أحد قداماء المفسرين وهو الطبري في كتابه جامع البيان. وإضافة إلى ذلك أن شرح هذه الكلمات من قبل مفسر لغوي الطبري تعتبر في غاية الأهمية لفهم هذه الكلمات. وبهذا السبب فقد تم بحث هذه الكلمات المتضادة التي ذكرها ابن جرير الطبري في تفسيره. وتم هذا بحث المعاني التي ذكرها الطبري في تفسيره الآيات القرآنية المعودة في المتضادات حسب تصنيف اللغويين، بالإضافة إلى الكلمات الثلاثة والثلاثين التي يعدها الطبري من الكلمات المتضادة. أما المنهج الذي سارت عليه الدراسة فإنها تعتمد أولاً ذكر أقوال اللغويين في الكلمات التي عُدَّت من المتضادات ومن ثم تتناول كلام الطبري حول هذه الكلمات.

الكلمات المفتاحية: التفسير، الأضداد، القرآن، الأضداد، الطبري، جامع البيان، كلمات متضادة، كلمات مترادفة.

GİRİŞ

Tefsir çalışmalarının amacı Kur'ân-ı Kerim'in daha iyi anlaşılması ve Allah'ın maksadının açıklanmasıdır. Müfessir bunun için Kur'ân'daki her âyeti incelerken araştırmasını daha da derinleştirerek kelimeleri de tahlil etmeye çalışır. Özellikle dirâyet tefsirinde kelimelerin lafzî manaları, etimolojik yapıları ve i'râb durumları önemli bir çalışma alanıdır. Zira Allah'ın maksadının anlaşılmasında kelimeler hayati öneme sahiptir. Bu nedenle İslâm'ın ilk asrından itibaren günümüze kadar İslâm Tarihi boyunca Kur'ân kelimeleri üzerinde pek çok çalışma yapılmıştır.

Kelimeler bir veya birden çok anlamı ifade etmek üzere kullanılabilirler. Bu durum pek çok dilde olduğu gibi Arapçada da dilcileri meşgul etmiştir. Fakat Arapçada bir kelimenin birden çok anlamda kullanılmasının yanında bir de zıt anlamlarda kullanılması Kur'ân araştırmacılarının da dikkatini çekmiştir. Zira Kur'ân'da bir tek sözcükte karşıt anlamların varlığına rastlamak mümkündür. Bu türdeki kelimelere "ezdâd", kitaplara da "kitâbu'l-ezdâd" denilmiştir.

Ezdâd'la ilgili yazılan müstakil bazı kitapların dışında, eserlerinde bu konuda ayrı bir bahis açanlar da olmuştur. Yine dilcilerin dışında Taberî (ö. 310/923) başta olmak üzere bazı müfessirler de eserlerinde ezdâd kelimelerle ilgili bilgilere yer vermişlerdir.

Ülkemizde özellikle Arapça ve tefsir alanında akademik çalışma yapanlar "ezdâd" konusuyla ilgilenmiş, kitap ve makaleler kaleme almışlardır. Abdulmuttalip Arpa'nın "*Arap Dilinde Bir Çokanlamlılık Türü: Ezdâd-Doğuşu, Gelişimi ve Kur'ân'daki Tezahürleri*", Ali Benli'nin "*Muhammed el-Medenî et-Trabzunî ve Risale fî Beyâni'l-Ezdâd*", Muharrem Çelebi'nin "*Ezdâd*", ve "*Arapça'da Ezdâd Meselesi*", Süleyman Recep Çıbıklı'nın "*Ezdâddan Kabul Edilen Bazı Kelimeler ve Bunların Bazı Tefsir ve Meâllere Yansımaları*", Fadime Kavak'ın "*Arap Dilinde Ezdâd Olgusu*", ile Mustafa Öncü'nün "*İlk Dönem Dilcilerden Kutrub'un (ö. 206/821) "Kitâbu'l-Ezdâd" Adlı Eseri Perspektifinde Arapça'da Ezdâd Olgusu*" makaleleri kayda değer çalışmalardır.

Bu alanda yurt dışında ve yurt içinde bazı kitaplar yayınlanmış ve tez çalışmaları yapılmıştır. Telif edilen eserler farklı sayıda ezdâd kelimeyi ele almışlardır. Muhammed b. Ferhân ed-Dûsûrî'nin "*el-Edzdâd fî'l-Kur'âni'l-Kerîm inde'l-müfessirîn*" isimli tezinde 84; Latruş Muhammed Lemîn'in "*el-Ezdâd ve tercümetühâ fî'l-Kur'âni'l-Kerîm ila'l-lugati'l-Firansiyeye inde Ebî Bekr Hamza*" isimli Yüksek Lisans Tezinde isim, fiil ve harf tasnifi yapılarak alfabetik sırayla 80; Ahmet Muhtâr Ömer'in "*el-İştirâk ve't-tezâd fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*" kitabında 58; Talib

Muhammed İsmail ve Nûr Ahmed Abdullah'ın birlikte kaleme aldığı "*et-Telâzumu'd-delâlî li elfâzi'l-ezdâd fî siyâki'l-Kur'ânî*" eserinde 37 kelime alfabetik sıraya göre ele alınarak incelenmiştir.

Ülkemizde Abdulmuttalip Arpa, "*Kur'ân'da Ezdâd*" adlı kitabı yayınlamıştır. Eser, Türkçe yazılmış olması açısından önemlidir. Kitap, Dûsûrî'nin "*el-Ezdâd fî'l-Kur'ânî'l-Kerîm inde'l-müfessirîn*" isimli tezine çok benzemektedir. Arpa, Dûsûrî'nin tezinde listelediği 84 ezdâd kelimesinin üçü ("صَيِّبٌ، مَا، طه") haricindeki bütün kelimeleri, onun yöntemine benzeyen bir şekilde ele almıştır.

Arapçadaki ezdâd kelimeler hakkında ezdâd kitaplarında ittifak bulunmamaktadır. Bu çalışmada günümüzde yazılmış olan eserlerin vermiş olduğu ezdâd kelime listeleri esas alınarak Taberî tefsirinde bunların hangilerine zıt anlam verildiği araştırılmıştır. Ezdâd türü kelimelerin ortaya çıkış sebepleri ve onların zıt anlamlarını bilme yöntemleri izah edilmiştir. Kelimeler alfabetik sırayla ele alınmıştır. Dilciler ile tefsircilerin kelimeye verdiği anlamlar aktarıldıktan sonra bahse konu olan kelimenin zıt anlamda geçmekte olduğu âyetin Arapçası ve meâli yazılmıştır. Kelime başka âyetlerde de geçmişse onlar da aynı şekilde yazılmış; Taberî'nin kelimelere verdiği manaların izi sürülmüş ve ifadeleri karşılaştırılmıştır. Hadislerde ilgili kelimenin kullanımı varsa bazen o da nakledilmiştir.

1. Ezdâd'ın Lügavî ve İstîlâhî Anlamı

Sözlükte "ezdâd", zıt kelimesinin çoğulu olup bir şeyin tersi, aksi, karşıtı vb. anlamlara gelmektedir.¹ İbn Sîde (ö. 458/1066), "bir kelimenin, siyah-beyaz gibi aynı anda bir arada bulunması mümkün olmayan zıt nitelikler ve birbirinin karşıtı olan zıt iki şey için kullanılması manasına gelir." derken; İsfehânî (ö. 502/1108) ve başka dilciler, "siyah-beyaz, hayır-şer gibi aynı cinsten olan ve özel bir nitelikte birbirinin karşıtı olan iki şey için kullanıldığını" söylemişlerdir.²

Terim olarak "ezdâd" ise yazılışları aynı fakat manaları zıt olan kelimelere denir.³ Yani bir lafzın hem belli bir manaya hem de onun karşıtı bir manaya delalet

¹ Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mukrim b. Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru sâdır, 1414), 3: 263; Muhammed b. Ferhân ed-Dûsûrî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ânî'l-Kerîm inde'l-müfessirîn* (Yüksek Lisans Tezi, Suudi Arabistan, 1430), 19; Abdulmuttalip Arpa, *Kur'ân'da Ezdâd* (Ankara: Gece Kitaplığı, Yason Yayınevi, 2014), 81; Muharrem Çelebi, "Arapça'da Ezdâd Meselesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (ts.): 38; Mustafa Öncü, "İlk Dönem Dilcilerden Kutrub'un "Kitâbu'l-Ezdâd" Adlı Eseri Perspektifinde Arapçada Ezdâd Olgusu", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/ 2 (2013): 298.

² Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail el-Mursî İbn Sîde, *el-Muhassas*, thk. Halil İbrahim Cefal (Beyrut: Dâru ihyâi turasî'l-Arabî, 1996), 4: 173; Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî garibi'l-Kur'ân* (Dimaşk: Dâru'l-kalem, 1412), 1: 503; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 3: 263.

³ İbn Sîde, *el-Muhassas*, 4: 173; Dûsûrî, *el-Edzdâd*, 21; Muharrem Çelebi, "Ezdâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12: 47; Arpa, *Kur'ân'da Ezdâd*, 14; Fadime Kavak,

etmesidir.⁴ باع "satmak- satın almak", الجَوْنُ "beyaz-siyah, aydınlık-karanlık" kelimeleri buna örnek olarak verilebilir.⁵

Ezdâdın Arapçaya özgü bir olgu olmadığı söylenebilir. Türkçede de çok anlamlı ve zıt anlamlı kelimeler bulunmaktadır. Zira "yavuz" kelimesinin "kötü, fena" ve "iyi, güzel" anlamalarına geldiğini biliyoruz. Yine "paralanmak" kelimesi hem "parasızken para elde etmek" hem de "sıkıntı ve üzüntü içinde olmak" anlamında kullanılır. Aynı şekilde "bitmek" kelimesi hem "tükenmek, sona ermek" hem de "ortaya çıkmak, yeşermek" manasında kullanılmaktadır. Konu etraflıca incelendiğinde Türkçede de aynı olgunun mevcut olduğu görülmektedir.⁶ Ancak ezdâd kavramı Türkçedeki "karşıt anlamlı sözcükler" manasında değildir.⁷ Birden fazla mana içermeleri yönünden, zıt anlamda olan ve zıt olmayan farklı iki manaya gelen müşterek lafızlara benzerler;⁸ ancak bu tür kelimeler, bir lafızda iki karşıt (zıt) mana içerirler.⁹ Zıt anlamlılara الجَوْنُ "siyah-beyaz" ile الجَلَلُ "büyük-küçük" kelimelerini,¹⁰ zıt olmayan farklı anlamlara gelen kelimelere ise العَيْنُ "göz, göze" kelimesi örnek verilmektedir.¹¹

Arapça nazıl olan Kur'ân'ın, ilk muhataplarının dilini kullanması doğal olduğu gibi zorunlu bir durumdur. Bu çerçevede Kur'ân, Arapların konuşmalarında ve şiirlerinde kullandıkları hakikât, mecâz, tasrih, kinâye, icâz ve itnâb gibi söz sanatlarını en yüksek düzeyde ve edebi bir şekilde kullanmıştır. Bu edebi sanatların oluşumunda kelimelerin çok anlamlılık özelliği şüphesiz önemli bir fonksiyon icra etmiştir. Bu düşünceden hareketle Kur'ân'da ezdâd türü kelimelerin kullanılması olağan bir durumdur.¹²

⁴ "Arap Dilinde Ezdâd Olgusu", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/2 (2012): 124; Ali Benli, "Muhammed el-Medenî et-Trabzunî ve Risâle fî Beyâni'l-Ezdâd", *Eskiye Dergisi* 31 (Güz-2015): 153.

⁴ Öncü, "İlk Dönem Dilcilerden Kutrub'un "Kitâbu'l-Ezdâd" Adlı Eseri Perspektifinde Arapçada Ezdâd Olgusu", 298.

⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 13: 101-102; Çelebi, "Ezdâd", 47; Öncü, "İlk Dönem Dilcilerden Kutrub'un "Kitâbu'l-Ezdâd" Adlı Eseri Perspektifinde Arapçada Ezdâd Olgusu", 299.

⁶ Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*, <http://www.tdk.gov.tr/index.php>. (05.12.2017); Öncü, "İlk Dönem Dilcilerden Kutrub'un "Kitâbu'l-Ezdâd" Adlı Eseri Perspektifinde Arapçada Ezdâd Olgusu", 302.

⁷ Öncü, "İlk Dönem Dilcilerden Kutrub'un "Kitâbu'l-Ezdâd" Adlı Eseri Perspektifinde Arapçada Ezdâd Olgusu", 298.

⁸ Muhammed el-Medenî et-Trabzunî, *Risâle fî beyâni'l-ezdâd*, thk. Ali Benli, *Eskiye Dergisi* 31 (Güz-2015): 168; Benli, "Muhammed el-Medenî et-Trabzunî ve Risâle fî Beyâni'l-Ezdâd", 148.

⁹ Kavak, "Arap Dilinde Ezdâd Olgusu", 124.

¹⁰ İbn Sîde, *el-Muhassas*, 4: 175-176; Medenî, *Risâle fî beyâni'l-ezdâd*, 168; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 11: 117; Ali Benli, "Muhammed el-Medenî et-Trabzunî ve Risâle fî Beyâni'l-Ezdâd", 152-153.

¹¹ Medenî, *Risâle fî beyâni'l-ezdâd*, 168.

¹² Abdultalip Arpa, "Arap Dilinde Bir Çokanlamlılık Türü: Ezdâd-Doğuşu, Gelişimi ve Kur'ân'daki Tezahürleri", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1-2 (2010): 33-34.

2. Ezdâd'ın Ortaya Çıkış Sebepleri

Dil âlimleri ezdâdın ortaya çıkışının en önemli nedenleri arasında kelimenin konuluşundan sonra ortaya çıkan değişiklikleri; istiâre,¹³ lehçe farklılıkları, anlam genişlemesi, ses değişiklikleri, vezin farklılıkları, kelimenin iki ayrı kökten gelmesi ve psikolojik ve sosyal sebepleri saymaktadırlar.¹⁴ Arpa, sebeplere şunları da eklemektedir:

- a- Kelimenin dildeki ilk vazedilmesi,
- b- Komşu dillerden aktarım,
- c- Belağî etkenler: Hazif, ihtisâr, mecâz ve istiâre gibi edebi sanatlar,
- d- Sarf'a dayalı etkenler."¹⁵

Arapların kabile hayatı yaşamaları ve onların farklı lügatler kullanmaları Arapçada ezdâddan sayılan kelimelerin oluşmasına ve belki de başka dillerdekilerden daha fazla bulunmasına yol açmıştır. Mesela bir kabiledede جُؤْ kelimesi "beyaz" anlamında kullanılırken başka bir kabiledede "siyah" anlamında kullanılmış, sonra iki kabile bu farklı istimali birbirlerinden almışlardır.¹⁶ Arpa, Suyûtî'den (911/1505) ezdâdla ilgili şunu nakletmektedir:

"Arap dilinde bazı kelime ve cümleler birbirlerini izah, itmam ve beyân ederler. Böylece bir kelime iki zıt anlamda kullanılmış ise onun hangi anlamda kullanılmış olduğu bazı karineler vasıtasıyla anlaşılabilir."¹⁷

Ezdâdın doğmasında kelimelerin şekillerinde meydana gelen değişikliğin önemli etkisi olduğu ileri sürülmekte ve bu değişiklikte bazen tashîf bazen de tahrifin rol oynadığı tahmin edilmektedir. Mesela hem "gizledi" hem "açıkladı" anlamındaki اَسْرَ fiili aslında "gizledi" manasındadır. Bu kelime اَشْرَ "açıkladı" ile karıştırılarak şın sesi sîn sesine dönüştürülünce iki ayrı mana ifade eder hale gelmiştir.¹⁸

Kutrub: "Araplar dillerindeki genişliği göstermek üzere kelimelere zıt anlamlar yüklemişlerdir." derken; bir başkası: "Bir kelime iki zıt anlama gelirse, bu kelime aslında tek anlama sahiptir, sonradan anlamında genişleme olmuş ve zıt ek bir anlam kazanmıştır."¹⁹ demiştir.

¹³ İbn Sîde, *el-Muhassas*, 4: 173.

¹⁴ Kavak, "Arap Dilinde Ezdâd Olgusu", 125-127; Arpa, *Kur'ân'da Ezdâd*, 94-100.

¹⁵ Arpa, *Kur'ân'da Ezdâd*, 94-100; Arpa, "Arap Dilinde Bir Çokanamlılık Türü: Ezdâd-Doğuşu, Gelişimi ve Kur'ân'daki Tezahürleri", 20-23.

¹⁶ İsmail- Abdullah, *et-Telâzum*, 29.

¹⁷ Arpa, "Arap Dilinde Bir Çokanamlılık Türü: Ezdâd-Doğuşu, Gelişimi ve Kur'ân'daki Tezahürleri", 18.

¹⁸ Çelebi, "Arapça'da Ezdâd Meselesi", 47-48.

¹⁹ Medenî, *Risâle fi beyâni'l-ezdâd*, 168.

3. Bir Kelimenin Ezdâd'dan Olduğu Nasıl Bilinebilir?

Kelimenin zıddından ayrılması öncelikle karineyle bilinir. الَّذِينَ يَنْظُرُونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ “Rablerine kavuşacaklarını ve Ona döneceklerini bilenler.” (el-Bakara 2/46) âyeti kerimesindeki ظَنَّ kelimesinin siyâk ve sibâkına bakıldığında, onun kesin bilgi ifade etmekte olduğu rahatlıkla anlaşılabilir. Zira ahirette hesap vermek büyük bir iman prensibidir, ondan şüphe etmek küfürdür.²⁰ Ayrıca hiçbir akıl sahibi Allah'ın kendisine kavuşma hususunda şüphe edenleri övdüğünü düşünemez. وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاصِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ “Zünnun (balık sahibi) hakkında söylediğimizi de an. O, öfkelenerek giderken, kendisini sıkıntıya sokmayacağımızı sanmıştı.” (el-Enbiyâ 21/87) âyetinde geçmekte olan ظَنَّ kelimesi ise Hz. Yûnus hakkındadır ve “ummayı ve sanmayı” ifade etmektedir. Zira hiç bir Müslüman Yûnus'un (as) Allah'ın gücünün kendisine yetişemeyeceğine inandığını söyleyemez.²¹

İkinci bilme yöntemi ise lügat ve dilcilerin vazgeçilmez kaynağı olan cahiliye dönemi ile İslâm'ın ilk dönemlerindeki Arap şiirine müracaat etmektir. Sonra Hz. Peygamber'in (sav) hadisleri de kelimenin istimali ve anlamları hakkında önemli bilgiler içermektedir. Özellikle ilk döneme ait bütün bu bilgileri derlemiş olan Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmiu'l-beyân'ı* ezdâd kelimelerle ilgili önemli bir kaynaktır ve geniş malumatlar ihtiva etmektedir.

4. Taberî'ye Göre Kur'ân-ı Kerim'de Geçen Ezdâd Kelimeler

İyi bir dilci olan Taberî aynı zamanda tefsirinde dil yönünden kelimelerin sözlük anlamları üzerinde durur ve onların Arap dilindeki kullanılışlarını inceler. Sarf ve nahiv meselelerinde Basra ve Kûfe âlimlerine dayanır. Ancak genelde Kûfe nahivcilerinin görüşlerini tercih eder. Zaman zaman kelimelerin i'rabları üzerinde önemle durur ve nahivcilerin manayı açıklayıcı mahiyetteki görüşlerine yer verir.²²

Taberî pek çok konuda olduğu gibi dil konusunda da engin bir birikime sahiptir. Kelimelerin lügat anlamlarına hâkimdir. Kendisinden önceki ulemanın kelimelere verdiği manalara vakıftır. Bir sözcüğün anlamını verirken onun Kur'ân'daki ve hadislerdeki kullanımlarından, şiirden ve Arapların günlük konuşmalarındaki istimallerinden yararlanmaktadır. Kelimelerden kastedilen manayı açıklamak için bazen şairin adını zikrederek, bazen da zikretmeden eski

²⁰ İbn Sîde, *el-Muhassas*, 4: 174.

²¹ Medenî, *Risâle fi beyâni'l-ezdâd*, 168.

²² İsmail Cerrahoğlu, “Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 106.

Arap şiirlerinden örnekler (şevâhid) getirir.²³ Onun bu birikimi ve tutumu, ezdâd olarak nitelenen kelimelerle ilgili yaptığı açıklamalara da yansımaktadır.

Müfessirin, Arapça'daki ezdâd kelimelerin varlığı olgusunu ve onların Kur'ân'da bulunduğu görüşünü kabul ettiği görülmektedir. الشفق kelimesini açıklarken: "Bazıları da şafak, hem kızılığın hem de beyazın adıdır, demektedir. Bunlar onun ezdâddan olduğunu söylediler. Kanaatime göre sözün doğrusu şudur: Yüce Allah bununla hem gündüzün gidişine, hem de gecenin gelişine yemin etmiştir."²⁴ demektedir. Benzer bir açıklamayı عسعس kelimesi için de yapmaktadır. et-Tekvir 81/18'deki âyette geçmekte olan kelimeyle ilgili: "Bununla hem gecenin gidişine hem de gündüzün gelişine yemin edilmektedir." ifadesini kullanmaktadır.²⁵

Onun bu sözlerinden, Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de bir kelimeye aynı anda zıddı olan iki manayı ifade etmiş olduğunu kabul ettiği sonucu çıkmaktadır. Bu da Taberî'nin bunu üslup zenginliği olarak gördüğü anlamına gelmektedir. Ancak o, ezdâdın ortaya çıkış nedenleriyle ilgili değerlendirmelere girmemektedir. Dilcilerin kelimelere zıt anlamlar verdiğini, bazı ezdâd kelimelerde farklı tutumlar sergilediklerini söylemektedir. Kelimeleri açıklarken bazen Basralıların, Iraklıların ve Kûfelilerin diğer dilcilerden farklı verdiğini manaları da zikretmektedir.²⁶ Bazen kelimeyi ezdâd olarak tanımlamakta, bazen de ezdâd nitelemesi yapmadan farklı âyetlerde ona farklı veya zıt manalar vermektedir. Kelimeyle ilgili kendisinden önceki dilcilerin görüşlerini naklederken onların âyetlerden, şiirlerden veya Arapların sözlerinden verdikleri şahitleri de aktarmaktadır. Taberî bazen de "Arap dilciler şöyle demektedir"²⁷ veya "Araplar bu manada kullanmaktadır"²⁸ diyerek dilcilerin görüşlerini aktarmaktadır. Kendi görüşü olarak verdiğini manalarla ilgili hadisten,²⁹ şiirden³⁰ veya Arap kelâmından şahitler getirmektedir.³¹

Taberî'nin yaptığı başka önemli bir şey ise ele aldığı ezdâd kelimesinin manasıyla ilgili kendisinden önce söylenmiş sözleri senetleriyle birlikte nakletmiş

²³ Cerrahoğlu, "Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân", 7: 106.

²⁴ Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vili'l-Kur'ân* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 24: 318.

²⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 24: 257.

²⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 5: 496-501; 18: 84; 24: 318.

²⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 55-56; 83-84; 23: 62.

²⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 5: 498; 24: 370.

²⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17: 232-234.

³⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 17-19; 2: 200-201; 4: 511; 5: 496-498; 17: 523-524; 18: 83;

³¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 17-19; 2: 200-201; 18: 83-84.

olmasıdır. Sahabeden İbn Abbâs,³² Hz. Ali,³³ Hz. Ömer, Hz. Âişe, İbn Mesûd, Abdullah b. Ömer, Zeyd b. Sâbit, Muaviye ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den (r.anhum) kelimenin manasıyla ilgili rivâyetler nakletmektedir.³⁴ Özellikle İbn Abbâs'tan çok sayıda nakilde bulunmaktadır. Tabîinden ve tebeu't-tabîinden Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713),³⁵ İbrahim en-Nehâî (ö. 96/714),³⁶ Mücâhid (ö. 103/721),³⁷ İkrime (ö. 105/723),³⁸ Dahhâk (ö. 105/723),³⁹ Hasan Basrî (ö. 110/728),⁴⁰ Katâde (ö. 117/735),⁴¹ Atiyye (ö. 111/729-30),⁴² Zeyd b. Eslem (ö. 136/754),⁴³ Süddî (ö. 127/745)⁴⁴ İbn Zeyd,⁴⁵ Kelbî (ö. 146/763)⁴⁶ ve İbn Cüreyc'den (ö. 150/767)⁴⁷ kelimelerin anlamlarıyla ilgili nakiller yapmaktadır. Bazen bu nakillerin tahlilini de yapmakta ve kendi kanaatini ifade etmektedir.

Taberî'nin "Câmiu'l-beyân"da ezdâd kategorisinde saydığı veya farklı âyetlerde zıt manalar verdiği kelimeler ise şunlardır:

4.1. أُمَّة: Bir Kişi/Topluluk

Kelime hem "bir tek insan" hem de "insanlardan bir topluluk" anlamında ezdâddandır.⁴⁸

Taberî kelimeyi çok anlamlı kelimelerden saymıştır. İnsanlardan bir topluluğa ve Allah'a itaat eden abîd bir adama "ümme't" denildiğini söylemektedir.⁴⁹ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا "Böylece sizi ortada bulunan bir ümmet kıldık." (el-Bakara 2/143) âyetinde geçen kelimeye "bir sınıf insan, bir asırda yaşayan insanlar" anlamını verirken,⁵⁰ Kasas 28/23. âyetteki kelimeye "birçok insan, insanlardan bir kısmı" manasını

³² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 4: 500-506; 5: 502; 15: 9-10; 18: 636-637; 22: 559-560; 23: 485; 585; 24: 256-257.

³³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 4: 506; 24: 256.

³⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 4: 500-511.

³⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 638-640.

³⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 638-639.

³⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 19; 2: 49; 5: 503; 14: 417-418; 15: 9-10; 17: 232-234; 18: 638-639; 22: 558-560; 24: 20, 256-257.

³⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 636-640; 5: 503; 22: 559-560.

³⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 5: 504; 15: 9-10; 17: 232-234; 22: 559-560; 23: 486; 24: 256-257.

⁴⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 638; 24: 256.

⁴¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 5: 503; 14: 417-418; 15: 9-10; 17: 232-234; 18: 636-637; 22: 559-560; 24: 256-257.

⁴² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 24: 256-257.

⁴³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 638-640.

⁴⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 19-20.

⁴⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 19; 14: 168; 23: 585; 24: 256-257.

⁴⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 638-639.

⁴⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 19-20; 2: 49; 17: 232-234.

⁴⁸ Latruş Muhammed Lemîn, *el-Ezdâd ve tercümetühâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm ila'l-lugati'l-Firansiyiye inde Ebî Bekr Hamza* (Yüksek Lisans Tezi, Cezair, 2007-2008), 64; Ömer, *el-İştirâk*, 141.

⁴⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 221.

⁵⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 3: 141.

vermiştir.⁵¹ "İbrahim, şüphesiz Allah'a boyun eğen ve O'na yönelen bir önderdi." (en-Nahl 16/120) âyetinde ise kelimeyi tekil anlamda "insanlara hayrı öğreten kişi" şeklinde izah etmiştir.⁵²

4.2. بِرَحَ : Bir Yerde Kalmak/Bir Yerden Ayrılmak

Kelime, İbnü'l-Enbârî (ö. 328/939) ve Kutrub tarafından; "gizli olanın açığa çıkması ve açıkta olanın gizlenmesi"; "bir yerde kalmak ve bir yerden ayrılmak, gitmek" manalarında ezdâddan sayılmıştır.⁵³

Taberî, "Artık babam bana izin verene kadar bu yerden ayrılmayacağım." (el-Yûsuf 12/80) âyetindeki لَنْ أَبْرَحَ ifadesine "ayrılmamak, terk etmemek" manası vermekte ve: "Babam, bulunduğum bu yerden (Mısır'dan) ayrılmama izin verinceye kadar buradan ayrılmayacağım" açıklamasını yapmaktadır. Daha sonra İbn İshâk'ın buna benzer görüşünü nakletmektedir.⁵⁴

Müfessir, "Buna sarılmaktan vazgeçmeyeceğiz." demişlerdi." (et-Tâhâ 20/91) âyetindeki لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ tabirine "(mevcut hâlde) kalmak, ayrılmamak" manasını vermektedir. "Buzağıya tapanların "Mûsâ bize dönene kadar buzağıya ibadet etmeye devam edeceğiz." dediler" açıklamasını yapmaktadır.⁵⁵

Taberî'nin, "Musa, genç arkadaşına: "Musa, genç arkadaşına: "Ben iki denizin birleştiği yere ulaşmaya yahut yıllarca yürümeye kararlıyım" demişti." (el-Kehf 18/60) âyetindeki لَنْ أَبْرَحَ ifadesine ise yukarıdaki açıklamalarından farklı olarak "durmayacağım" anlamını vermektedir. Bu açıklamasını desteklemek için de İbn Zeyd'in ifadeye "sonlandırmayacağım" manası verdiğini;⁵⁶ Arap dilcilerin de bu kelimeyi لا أُرْوِل anlamında kullandığını ifade etmekte ve Ferezdak'ın şu beytini buna şahit olarak aktarmaktadır:

فَمَا بَرَحُوا حَتَّى تَهَادَتْ نِسَاؤُهُمْ ... بِيَطْحَاءِ ذِي قَارِ عِيَابِ اللَّطَائِمِ.⁵⁷

Müfessirin "durmayacağım" manasını vermesini gerektiren âyetteki حَتَّى أَبْلُغَ kelimesinin "bir zaman ve bir asır" ifadesidir. Taberî حُقُبْ kelimesinin "bir zaman ve bir asır"

⁵¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19: 551.

⁵² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17: 316-317.

⁵³ Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım İbnü'l-Enbârî, *el-Ezdâd*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1987), 141; İsmail - Abdullah, *et-Telâzum*, 43.

⁵⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16: 208.

⁵⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 358.

⁵⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 55.

⁵⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 56.

anlamında olduğunu söylemektedir.⁵⁸ Bu durumda da mana "bir asır boyunca yürüyeceğim" şeklinde olmaktadır.

Müfessir بِرَحْ kelimesine yukarıdaki manaları verirken kelimenin ezdâddan olduğunu söylemeden ona "ayrılmayacağım (burada duracağım)" ve "durmayacağım" zıt anlamlarını vermektedir.

4.3. بِطَانَةٍ: İÇ KISIM/DIŞ KISIM

Kelime hem "iç" hem "dış" anlamında kullanılmaktadır.⁵⁹ Öncü, Kutrub'tan naklen, مُتَّكِينَ عَلَى فُرُشٍ بَطَانَتِهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ "Orada, örtüleri parlak atlastan yataklara yaslanırlar." (er-Rahmân 55/54) âyetinde yer alan بَطَانَتِهَا kelimesinin طَوَاهِرُ "dış" anlamında olduğunu, Âlûsî'den ise (ö. 1270/1854) "iç, astar" manasına geldiğini, bununla beraber âyete "içi ve dışı kalın ipekten olan döşekler" şeklinde bir anlamın da verilebileceğini, aktarmaktadır.⁶⁰

Taberî kelimeyle ilgili şunları yazmaktadır:

"Arap dilcileri bu kelimenin bazen "iç yüzü" bazen de "dış yüzü" anlamında olduğunu iddia etmişlerdir. Çünkü her iki taraf da onun yüzüdür. Araplar göğün gördüğümüz yüzüne; وَهَذَا بَطْنُ السَّمَاءِ، وَهَذَا ظَهْرُ السَّمَاءِ "bu, semanın dışı; bu, semanın içi" demişlerdir."⁶¹

4.4. بَلَاءٌ : Nimet/Ceza

Asmaî (ö. 216/831) kelimeyi ezdâddan saymıştır.⁶² Bazen nimet ve bağış, bazen sıkıntı ve ceza manalarına gelmektedir.⁶³ Taberî, "kelimenin aslı Arapçada "imtihan ve deneme" manasındadır. Sonra hayır ve şer için kullanılmaya başlanmıştır. Zira imtihan ve deneme bazen hayır, bazen şer için olmaktadır." demektedir; kelimenin A'râf 7/168. âyeti ile Enbiyâ 21/35. âyetinde imtihan anlamında geçtiğini belirtmektedir.⁶⁴

İhtilafa yol açan husus ise aynı lafızlardan oluşan Bakara 2/49, A'râf 7/141 ve İbrahim 14/6. âyetlerinde geçen بَلَاءٌ kelimesidir. Bakara'daki âyet şöyledir:

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُدَبُّونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكَ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ

"Size işkence eden, kadınlarınızı sağ bırakıp oğullarınızı boğazlayan Firavun ailesinden sizi kurtarmıştık; bu Rabbinizin büyük bir imtihanı idi." (el-Bakara 2/49).

⁵⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 56.

⁵⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 23: 62.

⁶⁰ Öncü, "İlk Dönem Dilcilerden Kutrub'un "Kitâbu'l-Ezdâd" Adlı Eseri Perspektifinde Arapçada Ezdâd Olgusu", 324.

⁶¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 23: 62.

⁶² Arpa, *Kur'ân'da Ezdâd*, 159.

⁶³ Dûsûrî, *el-Edzâd*, 164.

⁶⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2: 49; 22: 38.

Buradaki “belâ” kelimesine Mukatil b. Süleyman (ö. 150/767), İbn Atiyye (ö. 383/993) ve Kurtubî (ö. 656/1258) gibi bazı müfessirler “öldürmeye” işaret etmektedir gerekçesiyle “ceza” anlamını verirken; İbn Kuteybe (ö. 276/889), Zeccâc (ö. 311/923) gibi bazı müfessirler de “başınıza gelen bu durum” ifadesi “kurtulmaya” işaret etmektedir gerekçesiyle “nimet” anlamını vermişlerdir.⁶⁵ Taberî, kelimenin yukarıdaki âyette “nimet” anlamında olduğunu söylemekte⁶⁶ ve Mücâhid ile İbn Cüreyç’den bu manada nakilde bulunmaktadır.⁶⁷ وَلَيْلِي الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بِلَاءٌ حَسَنًا “Allah bunu, inananları güzel bir imtihana tabi tutmak için yapmıştı.” (el-Enfâl 8/17) âyetinde geçen kelimeye de yine “nimet” anlamını vermektedir.⁶⁸ İbrahim 14/6. âyetin tefsirinde de: “Bazen belâ, bu mevzuda “nimet”, bazen de “insanlara isabet eden sıkıntılar” anlamında olur.” demektedir.⁶⁹

4.5. أَحْوَى : Yeşil/Siyah

İbnü'd-Dahhân (ö. 569/1174) ve Sâgânî (ö. 650/1252) kelimeyi ezdâddan kabul ederken,⁷⁰ İbnü'l-Enbârî tam bir zıtlık olmaması nedeniyle kelimeyi biraz tereddütle ezdâddan saymıştır. “Koyu yeşil, canlı ve diri bitki” ile “kuruyup siyah çerçöp hâline gelmiş bitki” anlamlarını vermiştir.⁷¹

Taberî, وَالَّذِي أَخْرَجَ الْأَمْزَجَى، فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَى “O, yeşillikler bitirmiştir. Sonra da onları siyah çerçöpe çevirmiştir.” (el-A'lâ 87/4-5) âyetinde kelimenin “koyu yeşil, canlı ve diri bitki” ile “kuruyup siyah çerçöp hâline gelmiş bitki anlamlarına” geldiğini ifade etmektedir.⁷² “Selin üstündeki siyah çöp”, “yeşil iken kuruyan”, “yeşil bitki ve bakla iken kuruyan ve sel ile rüzgârın sürüklediği çöp hâline dönen” manalarına geldiğini yazmaktadır. Bitkilerden koyu yeşil olanlarına Arapların “siyah” dediğini de söylemektedir.⁷³

4.6. أَخْفَى : Gizlemek/Açıklamak

Hem "bir şeyi gizlemek" hem de "bir şeyi açıklamak, ortaya çıkarmak" manasına gelmektedir.⁷⁴ Âyette kelime “gizleme” anlamında şöyle

⁶⁵ Dûsûrî, *el-Edzdâd*, 164-165; Arpa, *Kur'ân'da Ezdâd*, 159.

⁶⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2: 49; 13: 85.

⁶⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2: 49.

⁶⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 13: 448.

⁶⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16: 525.

⁷⁰ Dûsûrî, *el-Edzdâd*, 206; Arpa, *Kur'ân'da Ezdâd*, 174.

⁷¹ İbnü'l-Enbârî, *el-Ezdâd*, 352-353; Dûsûrî, *el-Edzdâd*, 206; Arpa, *Kur'ân'da Ezdâd*, 174.

⁷² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 24: 370.

⁷³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 24: 370.

⁷⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 287; İsmâil b. Hammâd Cevherî, *Tâcü'l-lüga ve sîhâhu'l-Arabiyye*, (Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1987), 6: 2329.

geçmektedir:⁷⁵ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنْتُمْ "Ben, sizin gizlediğinizi de, açığa vurduğunuzu da bilirim." (el-Mümtehine 60/1). Cevherî (ö. 393/1003) "neredeyse üstündeki örtüyü açacaktım" anlamını vermektedir.⁷⁶

Taberî, "إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا" "Zamanını gizli tuttuğum kıyâmet mutlaka gelecektir." (et-Tâhâ 20/15) âyetinin "gizlemek" ve "açıklamak" anlamında zıt iki manada tefsir edildiğini belirtmiş ve her iki görüşle ilgili delilleri aktarmıştır. "Gizleyecektim" anlamını verenler "neredeyse kendimden bile gizleyecektim" şeklinde tefsir ederlerken, "açıklayacaktım" diyenler Arap şiirinden deliller getirmişler ve burada bu anlamın daha doğru olacağını savunmuşlardır.⁷⁷

4.7. خَلْفَ خَلْفَ : Hayırlı Evlat/Hayırsız Evlat

Kelime Kur'ân'da hem "hayırlı" hem de "hayırsız evlat ve halef" anlamında geçmektedir. Taberî, lâmin fethasıyla خَلْفَ olarak okunduğunda hayırlı halef, hayırlı evlat; lâm harfi cezimli خَلْفَ şeklinde okunduğunda ise kötü halef/evlat anlamına geldiğini söylemektedir.⁷⁸ Hz. Hûd'un (as) kavmine olan davetini haber veren; وَأَنْذَرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَصْطَةً "Düşünün ki O sizi, Nûh kavminden sonra onların yerine getirdi ve yaratılıştaki sizi onlardan üstün kıldı." (el-A'râf 7/69) âyetindeki kelimenin hayırlı halefler manasında geçtiğini şöyle ifade etmektedir: "Hz. Nûh'tan sonra onların yeryüzüne yerleştirildikleri, ona halef kılındıkları beyân edilmektedir."⁷⁹

Taberî kelimenin aşağıdaki âyetlerde ise "arkalarından gelen hayırsız nesiller" anlamında olduğunu söylemektedir.⁸⁰ فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْتَى "Onların ardından da (âyetleri tahrif karşılığında) şu değersiz dünya malını alıp, (nasıl olsa bağışlanacağız, diyerek) Kitab'a vâris olan birtakım kötü kimseler geldi." (el-A'râf 7/169). فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَصَاغُوا الصَّلَاةَ وَآتَّبَعُوا الشَّهْوَةَ "Nihayet onların peşinden öyle bir nesil geldi ki, bunlar namazı bıraktılar; nefislerinin arzularına uydular." (el-Meryem 19/59).

4.8. الرَّجَاءُ : Ümit Etmek/Korkmak

⁷⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 23: 311.

⁷⁶ Cevherî, *Sihâh*, 6: 2329.

⁷⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 286-288.

⁷⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 13: 209; İsfehânî, *el-Müfredât*, 1: 293.

⁷⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 12: 505.

⁸⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 13: 209, 18: 215.

Kelime, “ummak, talep etmek ve korkmak, kaçmak” manalarına gelmektedir.⁸¹ Taberî “recâ”, “arzu etmek” ve “korkmak” anlamına gelir” demektedir.⁸² إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَولَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ “İman edenler ve hicret edip Allah yolunda cihad edenler var ya, işte bunlar, Allah'ın rahmetini umabilirler.” (el-Bakara 2/218) âyetinde kelimeye “ummak ve arzu etmek”;⁸³ مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا “Ne oluyorsunuz ki Allah'a büyüklüğü yakıştıramıyorsunuz.” (en-Nûh 71/13) âyetinde ise “korkmak” anlamını vermiştir.⁸⁴

4.9. الْمَسْجُورُ : Dolu/Boş

Kelime hem "dolu" hem de "boş" anlamına gelmektedir.⁸⁵ مِجْرَانِ الْمَسْجُورِ; وَأَلْبَحْرِ الْمَسْجُورِ “Kaynayan denize and olsun.” (et-Tûr 52/6) âyetinde kelimeye, "doldurmak" anlamını vermiştir.⁸⁶ Suyun zamanla buharlaşması ve kaynayıp etrafına taşmasıyla bulunduğu kap "boşalır". Dolayısıyla مَسْجُور kelimesinin hem “dolu” hem de “boş” anlamında tefsir ve tercüme edilebilmesi mümkündür.⁸⁷

Taberî kelimenin “dolu”, “kaynatılmış” gibi anlamlara gelebildiğini, ancak bu âyette “dolu” anlamının daha tercih edilebilir olduğunu söylemektedir.⁸⁸

4.10. أَسْرٌ : Gizledi/Açıkladı

Kelime ezdâd kitaplarında "gizlemek" ve "açığa vurmak" anlamlarında kullanılmıştır.⁸⁹ İbnü'l-Enbârî, bu âyetteki أَسْرٌ fiilini müfessirlerle birlikte dilci Ferrâ'nın (ö. 207/822) “gizlemek” anlamında yorumladığını aktarmıştır.⁹⁰ Ebû Ubeyde (ö. 209/824) ve Kutrub'a göre ise kelime açığa çıkarmak anlamındadır.⁹¹ İbn Sîde, hem “açığa vurmak”, hem de “gizlemek” manasında kullanılır, diyerek ezdâddan saymıştır.⁹²

⁸¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 4: 320; İbn Sîde, *el-Muhassas*, 4: 178; Ahmed b. Muhammed b. İbrahim Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsiri'l-Kur'ân* (Beirut: Dâru İhyâi turâsî'l-Arabi, 2002), 1: 190, 10: 44; Kavak, “Arap Dilinde Ezdâd Olgusu”, 135; Çıbıklı, “Ezdâddan Kabul Edilen Bazı Kelimeler ve Bunların Bazı Tefsir ve Meallere Yansımaları”, 227.

⁸² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 23: 634.

⁸³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 4: 319-320.

⁸⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 23: 635.

⁸⁵ İbn Sîde, *el-Muhassas*, 4: 178.

⁸⁶ Çıbıklı, “Ezdâddan Kabul Edilen Bazı Kelimeler ve Bunların Bazı Tefsir ve Meallere Yansımaları”, 231.

⁸⁷ Çıbıklı, “Ezdâddan Kabul Edilen Bazı Kelimeler ve Bunların Bazı Tefsir ve Meallere Yansımaları”, 231.

⁸⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 22: 460.

⁸⁹ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 8: 91; İbn Sîde, *el-Muhassas*, 4: 177; Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbüri el-Vâhidî, *el-Vasît fi tefsiri'l-Kur'âni'l-mecîd* (Beirut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1994), 2: 550.

⁹⁰ İbnü'l-Enbârî, *el-Ezdâd*, 45.

⁹¹ Öncü, “İlk Dönem Dilcilerden Kutrub'un “Kitâbu'l-Ezdâd” Adlı Eseri Perspektifinde Arapçada Ezdâd Olgusu”, 323.

⁹² İbn Sîde, *el-Muhassas*, 4: 177.

Taberî, kelimeye وَأَسْرُوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هَذَا إِلَّا بَشْرٌ مِثْلَكُمُّ "Zulmedenler, gizli toplantılarında: "Bu zat, sizin gibi bir insandan başka bir şey midir?" diye konuşurlar." (el-Enbiyâ 21/3) âyetinde "bu insanlar kendilerine yaklaşmakta olan kıyameti gizlediler" ve "aralarındaki gizli konuşmayı açıkladılar" anlamlarını verirken;⁹³ وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ وَأَسْرُوا لَلدَّامَةِ لَمَّا رَأُوا الْعَذَابَ "Haksızlık etmiş olan her kişi, yeryüzünde olan her şeye sahip olsa, onu azabın fidyesi olarak verirdi. Azabı görünce pişmanlık gösterdiler." (el-Yûnus 10/54) âyetinde "gizlemek" anlamını tercih etmekte ve şöyle demektedir:

"Bu müşriklerin liderleri, Allah'ın, kendilerini çepeçevre kuşatmış olan azabına baktıklarında pişmanlıklarını alt sınıflardan ve ayaktakımlarından gizlediler ve bu azabın kendi başlarına geleceğine kesin kani oldular."⁹⁴

4.11. سَامِدٌ : Neşeli, Eğlenceli/Kızgın, Kederli

İbnü'l-Enbârî ve Kutrub kelimenin Yemen lehçesinde "neşeli, eğlenceli", Tayy lehçesinde ise "kederli" anlamında olduğunu söylemiştir.⁹⁵ Taberî, أَقِمْنِ هَذَا الْحَدِيثَ تَعْجِبُونَ، "Bu söze mi şaşıyorsunuz? Gülüyorsunuz. Ağlamıyorsunuz. Habersiz oyalanmaktasınız." (en-Necm 53/59-61) âyetini tefsir ederken önce kendi yorumunu yazarak kelimeye "eğlenmek, öğüt ve ibret almaktan gafil olmak" anlamını vermiştir.⁹⁶ Daha sonra İbn Abbâs'tan "eğlence"; İbn Abbâs, İkrime ve Katâde'den, "Yemen lehçesine göre şarkı söylemek"; Mücâhid'den "oyun oynamak, gafil olmak"; İkrime'den "Himyerce şarkı söylemek" ve "gafil olmak"; Dahhâk'tan ise "oyun ve eğlence" manasına geldiğine dair rivâyetler nakletmiştir.⁹⁷ Kelimenin zıt anlamıyla ilgili ise Mücâhid'den, "öfkeli, kızgın, kederli" manasına geldiğine dair farklı senetlerle rivâyetler aktarmıştır.⁹⁸

4.12. شَرَى : Sattı/Satın Aldı

Müşteri parayı verip malı alan, bâyi' ise malı veren ve parayı alan kimsedir. Şirâ ve bey' zıt anlamda birbirlerinin yerine kullanılabilen kelimelerdir.⁹⁹ Kur'ân'da bey' kelimesi "satmak" anlamında Tevbe 9/111. âyette, şerâ ise "satın almak" anlamında birkaç âyette geçmektedir.¹⁰⁰

⁹³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 410.

⁹⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 15: 103.

⁹⁵ İbnü'l-Enbârî, *el-Ezdâd*, 43; Düsürî, *el-Edzâd*, 279; Arpa, *Kur'ân'da Ezdâd*, 205-206.

⁹⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 22: 558.

⁹⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 22: 559-560.

⁹⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 22: 558-559.

⁹⁹ İsfehânî, *el-Müfredât*, 1: 453.

¹⁰⁰ Bk.: el-Bakara 2/16, 86, 102, 207; el-Âl-i İmrân 3/199; et-Tevbe 9/111.

“Şerâ/işterâ” fiili “satmak” ve “satın almak” anlamlarında zıt manada da kullanılmaktadır.¹⁰¹ Kelime Nisâ sûresinde “dünya hayatını verip ahiret hayatını satın almak” manasında şöyle geçmektedir: فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ “O halde, dünya hayatı yerine ahireti alanlar, Allah yolunda savaşsınlar.” (en-Nisâ 4/74). Taberî ve Zemahşerî (ö. 538/1144) bu âyetteki kelimeye “satmak” anlamını vermişlerdir.¹⁰²

Taberî, اُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَى “Onlar, doğruluk yerine sapıklığı satın aldılar.” (el-Bakara 2/16) âyetinde kelimenin “satın almak” anlamında olduğunu ifade etmiş;¹⁰³ Bakara, 2/102 ve 207. âyetlerde “satmak” anlamında olduğunu;¹⁰⁴ “Onu ucuz bir fiyata, birkaç dirheme sattılar.” (el-Yûsuf 12/20) âyetinde ise kelimenin “satmak” manasına geldiğini söylemiş ve buna dair İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk ve Katâde’den rivâyetler nakletmiştir.¹⁰⁵ إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدَا عَلَيْهِمْ حَقًّا فِي النَّوْرِاتِ وَالْإِنجِيلِ وَالْفُرْآنِ “Allah şüphesiz, Allah yolunda savaşıp, öldüren ve öldürülen müminlerin canlarını ve mallarını Tevrat, İncil ve Kuran’da söz verilmiş bir hak olarak cennete karşılık satın almıştır. Verdiği sözü Allah’tan daha çok tutan kim vardır? Öyleyse, yaptığınız alışverişe sevinin; bu büyük başarıdır.” (et-Tevbe 9/111) âyetinde geçen “işterâ” ve “bey” kelimelerinin her ikisine de “satmak” manasını vermiştir.¹⁰⁶

4.13. الشَّفَقُ : Kızılılık/Beyazlık

Hem “aydınlığa” hem de akşam vakti batı ufkundaki “kızılığa” verilen isimdir.¹⁰⁷ Kelime Kur’ân’da şöyle geçmektedir: فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ “Akşamın alaca karanlığına and olsun.” (el-İnşikâk 84/16). Ferrâ, kelimenin hem “kızılılık” hem de “beyazlık” anlamına geldiğini; kaybolmasıyla yatsı namazı vakti giren beyazlık olduğunu belirtir.¹⁰⁸

Taberî kelimenin ezdâddan olduğunu söylediğini belirtmekte ve manasıyla ilgili şöyle demektir:

¹⁰¹ Ali b. Hasan el-Hunâî el-Ezdî, *el-Müntehab min garibi kelami'l-Arab*, thk. Muhammed b. Ahmed el-Amrî (Câmiatu ümmi'l-kura, 1989), 1: 584; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 14: 428; İsfehânî, *el-Müfredât*, 1: 453.

¹⁰² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 8: 541; Ebu'l-Kasım Carullah ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakaiki gevamidi't-tenzil* (Beyrut: Dâru'l-kitabî'l-Arabî, 1407), 1: 534.

¹⁰³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 311-312.

¹⁰⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 455; 4: 246.

¹⁰⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 15: 9-10.

¹⁰⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14: 498-500.

¹⁰⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 24: 318; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10: 160; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 10: 180.

¹⁰⁸ Ebû Zekerriyya Yahya b. Ziyad el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 1. Baskı (Mısır: Dâru'l-Mısır, ts.), 3: 251.

"Yatsı namazının giriş vaktini belirten şafak kızılılık olanıdır."¹⁰⁹ "Şafak, bazılarında göre akşamleyin güneşin etkisiyle batı ufkunda beliren kızılığa denir. Iraklılardan bir grup bu görüştedir. Bazıları beyazlıktır, demektedir. Bazıları da şafak, hem kızılığın hem de beyazın adıdır, demektedir. Bunlar onun ezdâddan olduğunu söylediler. Kanaatime göre sözün doğrusu şudur: Yüce Allah bununla hem gündüzün gidişine, hem de gecenin gelişine yemin etmiştir."¹¹⁰

4.14. صَفْرَاءُ: Sarı/Siyah

Dûsûrî ve Arpa, Tevazzî (ö. 233/847), Ebû Hâtim (ö. 255/869), Ebu't-Tayyib (ö. 351/962), İbn Dahhân ve Münşî'nin (ö. 1001/1592/) صَفْرَاءُ kelimesini ezdâddan saydıklarını aktarmaktadır.¹¹¹

Taberî, "Mûsâ, onun, bakanların içini açan parlak sarı renkli bir sığır olduğunu söylüyor" dedi." (el-Bakara 2/69) âyetinde geçen kelimenin manasında ihtilaf bulunduğunu belirtmekte, kimilerinin "koyu siyah", kimilerinin "boynuz ve toynaklarının sarı", kimilerinin de "sarı" anlamını verdiğini nakletmektedir.¹¹² Kendi görüşünü de şöyle yazmaktadır:

"صَفْرَاءُ kelimesinden kastın "siyah" olduğunu sanıyorum. Nitekim siyah deveyi nitelerken: "هَذِهِ اِبِلٌ صَفْرَاءُ، وَهَذِهِ نَاقَةٌ صَفْرَاءُ" (bu siyah devedir, bu siyah devedir.) demişler ve onunla siyahı kast etmişlerdir. Ancak bunu deve için söylemişler. Çünkü onun siyahlığı sarıya çalmaktadır. Şairin şu sözü bu türdendir:

تِلْكَ خَيْلِي مِنْهُ وَتِلْكَ رِكَابِي ... هُنَّ صَفْرَاءُ أَوْلَادُهَا كَالرَّيْبِيبِ.

"İşte şu atım ve devem ondandır. Onlar siyahtır, yavruları da kuru üzüm gibidir." Araplar deve için bu tabiri kullandıkları sığır için böyle dememişlerdir. Bununla beraber Araplar siyahlığı sarılıkla nitelememişlerdir. Koyu siyahı karanlıkla vasfetmişler ve ona: "وَأَسْوَدُ غَرَبِيبٌ وَدَجُوجِي" "kopkoyu siyah ve karanlık" demişlerdir. Ona, "هُوَ أَسْوَدٌ فَاقِعٌ." (o kapkaradır) demeyip; "هُوَ أَصْفَرٌ فَاقِعٌ" (o sapsarıdır) diyerek onu sarılıkla nitelemişlerdir."¹¹³

4.15. صَارَ : Alışmak-Toplamak/Parçalamak

Kelime "alışmak, ısınmak, toplamak, parçalamak" anlamlarına gelmektedir.¹¹⁴ Kur'ân'da ise şöyle geçmektedir: "قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصِرْهُنَّ إِلَيْكَ" "Öyleyse dört çeşit kuş al, onları kendine alıştır." (el-Bakara 2/260). Sa'lebî (ö. 427/1035) ve Ebû

¹⁰⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 24: 318.

¹¹⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 24: 318.

¹¹¹ Dûsûrî, *el-Ezdâd*, 298; Arpa, *Kur'ân'da Ezdâd*, 218.

¹¹² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2: 199-200.

¹¹³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2: 200-201.

¹¹⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 4: 474.

Hayyân (ö. 745/1344), “Bu âyetteki فَصُرُ ifadesini “parçalamak” ve “toplamak” gibi iki farklı anlamda yorumlarlar.”¹¹⁵

Taberî, kurrâ'nın bu kelimenin okunuşunda ihtilaf ettiğini söylemektedir. “Kelimedeki ص harfini ötreli olarak okuyanlar ona, meyletme anlamında “ فَصُرْهُنْ “kendine bağla, kendine yönelt” manasını vermektedirler.” demektedir.¹¹⁶ Sonra Arapların kelimeyi bu manada kullanımına şu örneği vermektedir: “ صُرْ وَجْهَكَ ” denilir. Bununla, “yüzünü bana çevir”, manası kast edilir.” Kelimeyi ص harfinin ötreli okunmasıyla “parçala” manasının da verilebileceğini söylemektedir.¹¹⁷ Basralıların ص harfinin ötreli ve esreli okunmasıyla “parçala” manasını verdiklerini; “ صار يصير ” şeklinde esreli okunmasıyla “meylettir” anlamında da kullandıklarını belirtmektedir.¹¹⁸ Bu durumda kelimenin صَرَى (tuz vermek) fiilinden türediğini; “sevmek, meyletmek, yönelmek, alışmak, ısınmak, güvenmek, birleştirip karıştırmak, toplamak, yırtmak ve parçalamak” manalarına geldiğini belirtmektedir.¹¹⁹ Bu görüşü desteklemek için kelimenin “parçalama” anlamında kullanıldığı şu beyitleri nakletmektedir:

فَلَمَّا جَذِبْتُ الْحَبْلَ أَطْتُ نُسُوعَهُ ... بِأَطْرَافِ عِيدَانٍ شَدِيدٍ أُسْوَرُهَا
فَأَذْنْتُ لِي الْأَسْبَابَ حَتَّى بُلَّغْتُهَا ... بِنَهْضِي وَقَدْ كَادَ ارْتِقَائِي يَصُورُهَا.¹²⁰

Kûfelilerin ص harfini esreli olarak "فاصرهن" kıraatini kalb edip "فصرهن" şeklinde okumalarının hatalı olduğunu, zira bu okuyuşun kelimeyi “olmak” manasındaki "صار يصير" kalıbına soktuğunu ve bunun Araplarca bilinmeyen bir istimal olduğunu söylemektedir.¹²¹

Müfessir, İbn Abbâs, Katâde, Mücâhid, İkrime, Dahhâk, Süddî, Rebî' ve İbn İshâk'ın “parçala” anlamını verdiğini nakletmektedir.¹²² Son olarak ise kendi kanaatini şöyle dile getirmektedir: “Bu rivâyet ettiğimiz görüşlerden, “onları parçala” anlamındaki sözümüzün doğruluğuna açıkça delalet vardır... “Kendine alıştır, kendine çevir ve topla” manasını verenler ise küçük bir gruptur.”¹²³

4.16. ضِدٌّ : Yardımcı/Zıt, Düşman

¹¹⁵ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 2: 254-255; Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhit fi't-tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1420), 2: 624.

¹¹⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 5: 495.

¹¹⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 5: 496.

¹¹⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 5: 496-501.

¹¹⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 5: 498-501.

¹²⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 5: 496-497.

¹²¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 5: 501.

¹²² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 5: 502-504.

¹²³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 5: 504.

Cevherî kelimeye "zıt", "eş, benzer";¹²⁴ İbn Sîde ve İsfehânî "aynı cinsten oldukları hâlde özel bir nitelikte birbirinin karşısı olan iki şey"; Çelebi ise "yardımcılar" ve "düşmanlar"¹²⁵ manalarını vermektedir.¹²⁶

Taberî, وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا "Onlara düşman olacaklardır." (el-Meryem 19/82) âyetindeki kelimenin manasında ihtilaf olduğunu söylemektedir. "Yardımcılar", "arkadaşlar", "düşmanlar" ve "bela" anlamını verenler olduğunu belirtmekte ve bu görüşlerin sahiplerinden nakillerde bulunmaktadır.¹²⁷ Kendi görüşü olarak ise, "zıddın, Arapçada hilaf anlamına geldiğini, bir kişi başka bir kimseye işinde karşı geldiğinde "onun yaptığını bozar" veya "onun bozduğunu onarır." demektir.¹²⁸

4.17. ظَنَّ: Şüphe/Kesin Bilgi

Zan kelimesi "şüphe" ve "يَقِين" (yakîn)¹²⁹ anlamlarına gelir.¹³⁰ Nadir de olsa "yalan" ve "suçlama" anlamında kullanılmaktadır.¹³¹ Taberî, Arapların ظَنَّ kelimesini hem "şüphe" hem de "yakîn" anlamlarında kullandıklarını belirtmektedir.¹³² "Bu, bir şeyin zıddıyla isimlendirilmesine benzemektedir... Bunun delilleri Arapçada ve şiirde sayılmayacak kadar çoktur."¹³³ demektir.

Zeccac (ö. 311/922) ve Taberî, وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا فَلْتُمَّ مَا نَدْرِي مَا وَظَّنُّوا أَن السَّاعَةُ إِن نَّظُنُّ إِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُستَيِقِينَ "Doğrusu Allah'ın verdiği söz gerçektir, kıyâmet saati şüphe götürmez" dediği zaman: "Kıyâmetin ne olduğunu bilmiyoruz, yalnız yoktur sanıyoruz, buna dair kesin bir bilgi elde etmiş değiliz." derdiniz." (el-Câsiye 45/32) ve وَظَّنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعُهُمْ خُصُونَهُمْ مِّنَ اللَّهِ "Onlar da kalelerinin kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı." (el-Haşr 59/2) âyetlerindeki kelimeyi "şek ve şüphe" anlamlarında yorumlamış ve "onlar güçlerinin ve kalelerinin kendilerini koruyacağını sandılar" şeklinde tefsir etmiştir.¹³⁴ Taberî, Nisâ 4/157;

¹²⁴ Cevherî, *Sihâh*, 2: 500-501.

¹²⁵ Çelebi, "Arapça'da Ezdâd Meselesi", 39.

¹²⁶ İbn Sîde, *el-Muhassas*, 4: 173; İsfehânî, *el-Müfredât*, 1: 503; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 3: 263.

¹²⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 250-251.

¹²⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 251.

¹²⁹ Yakîn: Terim olarak "doğruluğunda şüphe bulunmayan bilgi, sabit ve kesin inanış" manasına gelmektedir.

¹³⁰ İbn Sîde, *el-Muhassas*, 4: 174; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 1: 190.

¹³¹ İbnü'l-Enbârî, *el-Ezdâd*, 16; Arpa, "Arap Dilinde Bir Çokanlamlılık Türü: Ezdâd-Doğuşu, Gelişimi ve Kur'ân'daki Tezahürleri", 26.

¹³² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 17-19; 23: 585.

¹³³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 17-19.

¹³⁴ Ebû İshâk ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuhu* (Beyrut: Alemu'l-kutub, 1988), 5: 143; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 22: 86; 23: 264.

Yûnus 10/66; Câsiye 45/24 ve Hucurât 49/12. âyetlerindeki kelimeye “tahmin, zan” manalarını vermiştir.¹³⁵

Müfessir, *“الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلْفُوا رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رُجْعُونَ”* “Rablerine kavuşacaklarını ve Ona döneceklerini umanlardır.” (el-Bakara 2/46) âyetindeki kelimenin “bilmek” manasına geldiğine dair Ebû Âliye (ö. 90/709), Mücâhid, Süddî, İbn Cüreyc (ö. 150/767) ve İbn Zeyd’den nakiller aktarmıştır.¹³⁶ Zeccâc bu âyetle ilgili, “aksi takdirde eğer şüphe duysalardı kâfir olurlardı” demiştir.¹³⁷ Taberî yine, *“إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي”* “Doğrusu bir hesaplaşma ile karşılaşacağımı umuyordum.” (el-Hakka 69/20), *“وَلَمَّا أَتَى الْفِرَاقَ”* “Artık ayrılık vaktinin geldiğini sanır.” (el-Kıyâme 75/28) ve *“وَأَنَّا ظَنَنَّا أَن لَن نُّعْجِزَ اللَّهَ فِي الْأَرْضِ وَلَن نُّعْجِزَهُ هَرَبًا”* “Yeryüzünde kalsak da, başka yere kaçsak da, Allah’ı aciz kılamayacağımız gerçeğini şüphesiz anladık.” (el-Cin 72/12) âyetlerindeki *ظَنَّ* kelimesini İbn Abbâs, Katâde ve İbn Zeyd’in “emin olmak, kesin bir şekilde bilmek” anlamında tefsir ettiklerini, belirtmiştir.¹³⁸ Müfessir, Bakara 2/230, 249; Yûsuf 12/42; Kehf 18/53; Sâd 38/24; Fussilet 41/48 ve Kıyâme 75/28. âyetlerde geçen *ظَنَّ* kelimesini “yakîn” anlamında tefsir etmiştir.¹³⁹

4.18. *تَظَاهَرَ* : Desteklemek/Arkasını Dönmek

Kelime “destekleme, yardım etme ve arkasını dönme, desteklememe” manalarında kullanılmaktadır.¹⁴⁰ Öncü, Türkçede kullanılan “arka çıkmak” ve “arkadan vurmak” deyimlerindeki gibi bir kullanımı çağrıştırdığını söylemekte ve Kutrub’un kelimeye hem “arka çıkmak, yardımcı olmak” hem de “ihtiyacın giderilmemesi, arkaya atılması” anlamını verdiğini, nakletmektedir.¹⁴¹

Taberî, *“إِن تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِن تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَلِحِ الْمُؤْمِنِينَ”* *“Ey Peygamber’in eşleri! Eğer ikiniz de Allah’a tevbe ederseniz, kaymış olan kalpleriniz düzelmiş olur. Eğer eşinizin aleyhinde yardımlaşarak bir şey yapmağa kalkarsanız, bilin ki Allah onun dostu, bundan başka Cebrâil, iyi müminler ve melekler de yardımcısıdır.”* (et-Tahrim 66/4) âyetindeki *تَظَاهَرَا عَلَيْهِ* ifadesine “diğer hanımlara karşı birbirlerini desteklemek”, “Resulullâh’a karşı gelmek ve eza vermek,” manasına geldiğine dair nakillerde bulunmuştur.¹⁴²

¹³⁵ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 9: 377; 15: 143; 22: 80; 22: 304.

¹³⁶ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 1: 19-20.

¹³⁷ Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, 1: 331.

¹³⁸ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 23: 585.

¹³⁹ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 4: 598; 5: 352; 16: 109; 18: 48; 21: 181; 21: 489; 24: 76.

¹⁴⁰ İbn Sîde, *el-Muhassas*, 4: 179.

¹⁴¹ Öncü, “İlk Dönem Dilcilerden Kutrub’un “Kitâbu’l-Ezdâd” Adlı Eseri Perspektifinde Arapçada Ezdâd Olgusu”, 320.

¹⁴² Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 23: 485-486.

Müfessir, ظَهِيرًا kelimesine, İsrâ 17/88,¹⁴³ Kasas 28/17, 86¹⁴⁴ ile Sebe 34/22,¹⁴⁵ âyetlerde "destekçi, arka çıkan, yardım eden"; وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَىٰ رَبِّهِ ظَهِيرًا "Allah'ı bırakıp, kendilerine fayda da zarar da veremeyen şeylere kulluk ederler. İnkâr eden, Rabbine karşı gelenin (şeytanın) yardımcısıdır." (el-Furkân 25/55) âyetinde ise "yönelmemek, sırt çevirmek" manasını vermiştir.¹⁴⁶

4.19. عَزَّرَ : Mazeret Sunmak/Mazeret Göstermemek

Kelimeyi İbnü'l-Enbârî, İbnü'd-Dahhân, Sâgânî ve bazı dilciler ezdâddan saymıştır.¹⁴⁷ "Geçerli mazereti ortaya koymak" ve "geçerli mazereti ortaya koyamamak" anlamındadır.¹⁴⁸ الْمُعْذَرُ kelimesi zıt anlamda olup "özrü olmadığı hâlde mazeret iddiasında bulunan" ile "haklı olarak mazeret beyân eden" kimsedir.¹⁴⁹

Taberî, "الإِعْذَارُ" ile "الإِعْذَارُ"ın "özür dilemek" anlamında olduğunu;¹⁵⁰ وَجَاءَ مِنَ الْأَعْرَابِ الْمُعْذِرُونَ "Bedevilerden, özür beyân eden kimseler geldiler." (et-Tevbe 9/90) âyetindeki kelimeyi Katâde ve Mücâhid'in "mazeretinde yalan söyleyen", ve yine Mücâhid'in "mazereti olan" manası verdiğini belirtmektedir.¹⁵¹ Müfessir, يَعْذِرُونَ إِلَيْكُمْ "Seferden) onlara döndüğünüz zaman size özür beyân edecekler. De ki: (Boşuna) özür dilemeyin! Size asla inanmayız." (et-Tevbe 9/94) âyetinde ise kelimeye "yalan ve batıl olarak mazeret ileri sürmek" anlamını vermektedir.¹⁵²

4.20. عَسَسَ : Karanlık Girdi/Karanlık Çıktı

Geceleynin "karanlığın çökmeye başlaması" ve "karanlığın dağılması" anlamlarına gelmektedir.¹⁵³ Sözlük anlamı itibariyle "gelmek ve çekip gitmek"¹⁵⁴ anlamlarına gelen as'ase kelimesi, daha çok gecenin başlangıcı ve bitişi anlamında kullanılarak özel bir anlam kazanmıştır. "Kararmaya yüz tuttuğunda geceye andolsun." (et-Tekvir 81/17) âyetindeki عَسَسَ kelimesi ezdâd kategorisinde değerlendirilmiştir.¹⁵⁵ İsfehânî, kelimenin her iki zıt anlama da gelebileceğini

¹⁴³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17: 547.

¹⁴⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19: 542.

¹⁴⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 20: 395.

¹⁴⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19: 286.

¹⁴⁷ İbnü'l-Enbârî, *el-Ezdâd*, 57; Dûsûrî, *el-Edzdâd*, 324; Arpa, *Kur'ân'da Ezdâd*, 227; İsmail-Abdullah, *et-Telâzum*, 125-126.

¹⁴⁸ Arpa, *Kur'ân'da Ezdâd*, 227.

¹⁴⁹ Ragıb, *el-Müfredât*, 1: 555; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 4: 545-546.

¹⁵⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14: 417; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 4: 545.

¹⁵¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14: 417-418.

¹⁵² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14: 424.

¹⁵³ İbn Sîde, *el-Muhassas*, 4: 178; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 6: 139.

¹⁵⁴ Vâhidî, *el-Vasît*, 4: 431.

¹⁵⁵ Arpa, "Arap Dilinde Bir Çokanlamlılık Türü: Ezdâd-Doğuştaki, Gelişimi ve Kur'ân'daki Tezahürleri", 30.

belirterek âyette gecenin başlangıç ve bitişine; karanlığın az ve zayıf olduğu, inceldiği duruma işaret ettiğini belirtmektedir.¹⁵⁶

Çıbıklı, Tâhir b. Âşûr (ö. 1394/1973) ve İbn Atıyye'nin Müberred'den (ö. 286/900) şunu naklettiklerini söylemektedir:

"Allah gecenin yönelmesine ve geçip gitmesine birlikte yemin etmektedir. Bu fiilin tercih edilmesinin sebebi "yemin edilmeye layık iki hâli" aynı anda ifade etmesinden dolayıdır. Çünkü bu iki durum Allah'ın kudretinin göstergelerindedir. Zira ışık karanlığı, karanlık da ışığı izler."¹⁵⁷

Taberî kelimenin manasında ihtilafa düşüldüğünü söylemektedir. İbn Abbâs, Hz. Ali, Ebû Abdîrrahmân, Mücâhid, Katâde, Dahhâk ve İbn Zeyd'in "gecenin arkasını dönüp gitmesi"; Hasan Basrî ve Atıyye'nin "gecenin gelmesi" anlamını verdiğini nakletmektedir. Doğru olanın ise sonraki *إِذَا تَنَفَّسَ وَالصُّبْحُ إِذَا تَنَفَّسَ* "Ağarmaya başladığında sabaha andolsun." (et-Tekvir 81/18) âyeti nedeniyle "gecenin gitmesi" olduğunu, "bu âyetle hem gecenin gidişine hem de gündüzün gelişine yemin edildiğini" belirtmektedir.¹⁵⁸

4.21. عَسَى : İhtimal (Ummak)/Kesinlik

Ezdâddan olan kelime, "şek", "arzulamak" ve "kesinlik" anlamlarına gelmektedir.¹⁵⁹ *عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ وَإِنْ عُذْتُمْ عُنَدَنَا* "Belki Rabbiniz size merhamet eder; fakat siz eğer yine (fesatçılığa) dönerseniz, biz de sizi yine cezalandırırız." (el-İsrâ 17/8). Kelime bu âyette "arzu etmek" ve "ummak" manasındadır.¹⁶⁰ Bazı dilciler kelime kullar için kullanıldığında "ummak", Allah için kullanıldığında "kesinlik" ifade eder, demektedir.¹⁶¹

Taberî ise kelimeye hem "ummak" hem de "kesinlik" anlamını vermiştir.¹⁶² İbn Zeyd'in "عَسَى kelimesinin mü'min için "zan", Allah için "kesinlik" ifade etmektedir." dediğini nakletmektedir.¹⁶³ Müfessir, birçok yerde "Kur'ân'da geçen bütün عَسَى kelimeleri vücûb anlamındadır." demişken;¹⁶⁴ *قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عُدُوَّكُمْ* (Musa), "Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı helâk eder ve onların yerine sizi yeryüzüne hâkim kılar da nasıl hareket edeceğinize

¹⁵⁶ İsfehânî, *el-Müfredât*, 1: 566; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 6: 139.

¹⁵⁷ Çıbıklı, "Ezdâddan Kabul Edilen Bazı Kelimeler ve Bunların Bazı Tefsir ve Meallere Yansımaları", 237.

¹⁵⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 24: 256-257.

¹⁵⁹ İbnü'l-Enbârî, *el-Ezdâd*, 22; Öncü, "İlk Dönem Dilcilerden Kutrub'un "Kitâbu'l-Ezdâd" Adlı Eseri Perspektifinde Arapçada Ezdâd Olgusu", 305.

¹⁶⁰ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2: 367; İsfehânî, *el-Müfredât*, 1: 566; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 15: 55.

¹⁶¹ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2: 367; İsfehânî, *el-Müfredât*, 1: 566; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 15: 55.

¹⁶² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17: 388.

¹⁶³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14: 168; 23: 585.

¹⁶⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 8: 579; 14: 168; 17: 389; 19: 608.

bakar" dedi." (el-A'râf 7/129) âyetiyle Hucurât 49/11. âyetinde ve başka yerlerde kelimeye "ummak" yani ihtimal anlamını vermiştir.¹⁶⁵

4.22. أَفْرَطَ : Öne Geçirmek/Geride Bırakmak

İbnü'l-Enbârî "öne geçirmek" ve "geride bırakmak, unutmak" anlamlarında ezdâddandır, demektedir.¹⁶⁶ Kutrub, Ebû Hâtim, Ebu't-Tayyib ve Sâgânî de kelimeyi ezdâddan saymıştır.¹⁶⁷

Taberî, أَفْرَطُونَ وَأَتَتْهُمْ مُقْرَطُونَ "Cehennem onların olduğunda ve önceden oraya gideceklerinde şüphe yoktur." (en-Nahl 16/62) âyetindeki مُقْرَطُونَ kelimesinin İbn Cübeyr (ö. 94/713), Mücâhid, Dahhâk ve Katâde'ye göre "geride bırakılanlar, ateşte terkedilenler, orada unutulmuşlar"; Katâde'ye göre "ateşe çabuk atılanlar" manasına geldiğini aktarır ve bu manaya destek için: "أَنَا فَرَطُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ" "Ben havza ilk geleniniz olacağım!"¹⁶⁸ hadisini nakleder. "Uzaklaşan, yıkılıp giden" manasına dair de rivâyetlerde bulunur. Son olarak da "öne geçirilenler, ateşe ilk atılanlar" anlamını tercih eder.¹⁶⁹

Müfessir, قَالَ رَبَّنَا إِنَّا نَخَافُ أَنْ يُفْرَطَ عَلَيْنَا "Musa ve kardeşi: "Rabbimiz! Onun bize kötülük etmesinden veya azgınlığının artmasından korkarız" dediler." (et-Tâhâ 20/45) âyetindeki kelimenin "bize ceza vermede acele eder" manasını verir ve "suya veya eve giderken öne geçmek, acele etmek" anlamında kullanıldığını belirtir.¹⁷⁰ Bu kelimedenden olan "ifrat"'ın, "israf, ceza verirken zulmetmek ve haddi aşmak"; "tefrit"'in ise "gevşeklik göstermek" manasına geldiğini söylemektedir.¹⁷¹

4.23. فَرَعٌ : Korkmak/Korkunun Gitmesi

Kelime "korkmak" ve "korkunun kendisinden gitmesi" veya "korktu" ve "yardıma gitti" anlamlarında kullanılabilir.¹⁷² Taberî kelimenin Neml 27/87 ve 89. âyetleri ile لَا يَحْرُفُهُمْ أَلْفَرَعُ الْأَكْبَرُ "En büyük korku bile onları üzmez." (el-Enbiyâ

¹⁶⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 13: 45; 22: 297; 22: 320; 23: 495; 23: 551.

¹⁶⁶ İbnü'l-Enbârî, *el-Ezdâd*, 71.

¹⁶⁷ Dûsûrî, *el-Edzâd*, 352; Arpa, *Kur'ân'da Ezdâd*, 242.

¹⁶⁸ Buhârî, *Rikâk* 53; Müslim, *Fezâil* 25 (2289).

¹⁶⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17: 232-234.

¹⁷⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 314.

¹⁷¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 314.

¹⁷² İbn Sîde, *el-Muhassas*, 4: 177-178; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 8: 253.

21/103) âyetinde “korkmak”;¹⁷³ حَتَّىٰ إِذَا فُزِعَ عَنِ أَقْلَابِهِمْ “Sonunda, gönüllerindeki korku giderilince...” (es-Sebe 34/23) âyetinde ise “kalpteki korkunun silinmesi, korkunun gitmesi” anlamına geldiğini söylemektedir.¹⁷⁴

4.24. فَعِهَ : Eğlenmek/Üzölmek

“Eğlenmek, tadına varmak, nimetlenmek” ve “üzölmek, pişman olmak” anlamlarına gelmektedir.¹⁷⁵ Taberî kelimeye, وَإِذَا أَنْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ أَنْقَلَبُوا فَكَيْبِينَ “Taraftarlarına vardıklarında bununla eğlenirlerdi.” (el-Mutaffifin 83/31) âyetinde “hoşlanmış, sevinmiş, keyiflenmiş”;¹⁷⁶ لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالَهُمْ مَا يَدْعُونَ “Orada meyveler ve her istedikleri onlarıdır.” (el-Yâsîn 36/57) âyetinde “arzu etmek” anlamı vermiştir.¹⁷⁷ لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَاً فَظَلَمْتُمْ تَفَكُّهُونَ “Dileseydik onu kuru bir çöp yapardık da şaşar kalırdınız.” (el-Vâkıa 56/65) âyetinde ise تَفَكُّهُونَ kelimesinin hem “hoşlanmak” hem de “pişman olmak, birbirlerini kınamak” anlamına geldiğini ifade etmiştir.¹⁷⁸

4.25. فَوْقَ : Üst-Daha Büyük/Alt- Daha Küçük

Kelime “daha büyük” ve “daha küçük” anlamlarında kullanılmıştır.¹⁷⁹ Kutrub, فَوْق kelimesinin “aşağı ve yukarı” anlamında ezdâddan olduğunu söylemektedir. Örneğin “bu karıncadır hatta karıncadan daha aşağıdır, küçüktür” denilmez, “daha yüksektir, büyüktür” denileceğini belirtmektedir.¹⁸⁰ Taberî, إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةٌ فَمَا فَوْقَهَا “Şüphesiz Allah (hakkı açıklamak için) sivrisinek ve onun da ötesinde bir varlığı misal getirmekten çekinmez.” (el-Bakara 2/26) âyetinde kelimenin “daha büyük ve daha küçük-daha az” manalarına geldiğini belirtmektedir.¹⁸¹

4.26. فُرُءُ : Temizlik Hâli/Hayız Hâli

Kelime, “temizlik” ile “hayız dönemi” anlamında kullanılmaktadır.¹⁸² Hicazlılara göre “temizlik”, Iraklılara göre ise “hayız dönemi” anlamına gelmektedir.¹⁸³ Hayız manasında kullananlar, Hz. Peygamber'in (sav) دَعِيَ الصَّلَاةَ أَيَّامٍ

¹⁷³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19: 504, 510; 18: 541-542; İsfehânî, *el-Müfredât*, 1: 635.

¹⁷⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 20: 395-396; İsfehânî, *el-Müfredât*, 1: 635.

¹⁷⁵ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 9: 216; İbn Sîde, *el-Muhassas*, 4: 178.

¹⁷⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 24: 303.

¹⁷⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 20: 539.

¹⁷⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 23: 139-140.

¹⁷⁹ Kavak, “Arap Dilinde Ezdâd Olgusu”, 137; Öncü, “İlk Dönem Dilcilerden Kutrub'un “Kitâbu'l-Ezdâd” Adlı Eseri Perspektifinde Arapçada Ezdâd Olgusu”, 324.

¹⁸⁰ Öncü, “İlk Dönem Dilcilerden Kutrub'un “Kitâbu'l-Ezdâd” Adlı Eseri Perspektifinde Arapçada Ezdâd Olgusu”, 324.

¹⁸¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 406.

¹⁸² İbn Sîde, *el-Muhassas*, 4: 177; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 2: 171; Vâhidî, *el-Vasît*, 1: 332; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 1: 131.

¹⁸³ İbnü'l-Enbârî, *el-Ezdâd*, 27.

.أَقْرَانِكَ "Hayızlı günlerinde namazı terk et."¹⁸⁴ hadisini delil olarak göstermişlerdir.¹⁸⁵ Aynı hadisi Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) حَيْضِكَ lafzıyla nakletmektedir.¹⁸⁶

Taberî, وَأَلْمَطَلَقْتُ يَتَرَبَّصَنَّ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ "Boşanan kadınlar, kendi kendilerine üç aybaşı hali beklerler." (el-Bakara 2/228) âyetindeki قُرُوءٍ kelimesinin anlamı hakkında Hz. Ömer, İbn Abbâs, Abdullah b. Ömer, İbn Mesûd, Ebû Musa el-Eş'arî (r.anhm), Mücâhid, Rebi', Katâde, Dahhâk, İkrime, Süddî ve Nehâî'den "hayız";¹⁸⁷ Hz. Ali, Hz. Aişe, Zeyd b. Sâbit (r.abhm) ve tabiinden pek çok kişiden "temizlik dönemi" olduğuna dair rivâyetler nakletmektedir.¹⁸⁸

Müfessir kendi görüşü olarak ise; "Arapçada kadın hayızlı olduğunda da temiz olduğunda da "أَقْرَأَتِ الْمَرْأَةُ" denir."¹⁸⁹ "Kelimenin Arapçadaki aslı "bir şeyin belirlenen vaktinin gelmesi"¹⁹⁰ ve "bir şeyin bilinen mutat vaktinin çıkması" manasındadır. Arapların, yıldızın batma zamanı geldiğinde ve yine doğma zamanı geldiğinde: وَأَقْرَأَ النَّجْمُ: (yıldızın batma/doğma vakti geldi) derler." demektedir.¹⁹¹ Son olarak da el-Bakara 2/228'deki قُرُوءٍ kelimesinin fıkhî hükmünü söylerken üç aylık temizlik müddeti beklemek gerektiğini ifade etmektedir.¹⁹²

4.27. الْقَانِعُ : Kanaatkâr/Dilenci

İbnü'l-Enbârî kelimeyi ezdâddan saymış ve "içinde bulunduğu duruma razı olan ve kimseden bir şey dilenmeyen kimse, kanaatkâr" ile "dilenen kimse" anlamına geldiğini söylemiştir.¹⁹³

Taberî, وَأَطْعُمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ "Onlardan isteyene de istemeyene de yedirin." (el-Hac 22/36) âyetindeki kelimenin manasında ihtilaf olduğunu belirtmiştir. Bazılarının, "verilene kanaat eden veya elindeki kanaat ederek kimseden bir şey dilenmeyen kimse" dediğini; İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime ve Katâde'nin, "iffetli, evindekiyle/ elindekiyle veya kendisine verilenle yetinen";¹⁹⁴ Hasan Basrî, Kelbî, Saîd b. Cübeyr, Zeyd b. Eslem ve İbrahim en-Nehâî gibi bazılarının, "dilenen";¹⁹⁵ Mücâhid gibi bazılarının "Mekke ehli, komşu, miskin, tamahkâr"; Zeyd b. Eslem ve

¹⁸⁴ Ebû Bekir el-Beyhakî, *es-Sünenü's-sağîr*, thk. Abdu'l-Mu'tî Emin Kalacî (Karaçi: Camiu'd-dirasati'l-İslâmiyye, 1989), 3: 151.

¹⁸⁵ Arpa, "Arap Dilinde Bir Çokanlamlılık Türü: Ezdâd-Doğuşu, Gelişimi ve Kur'ân'daki Tezahürleri", 31.

¹⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned* (Müessesetü'r-risâle, 2001), 40: 173.

¹⁸⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 4: 500-506.

¹⁸⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 4: 506-511.

¹⁸⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 4: 511.

¹⁹⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 4: 511; İbn Sîde, *el-Muhassas*, 4: 177.

¹⁹¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 4: 511.

¹⁹² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 4: 513.

¹⁹³ İbnü'l-Enbârî, *el-Ezdâd*, 66.

¹⁹⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 636-637.

¹⁹⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 638-639.

İbn Zeyd'in "miskin"; İkrime'nin "tamahkâr" anlamı verdiğini nakletmiştir.¹⁹⁶ Kendisi ise "dilenen" manasını tercih etmiştir.¹⁹⁷

4.28. نَاءٌ : Güçlkle Kaldırmak/Yükün Altında Kalmak

Asmaî, İbnü'l-Enbârî, Ebu't-Tayyib, İbnü'd-Dahhân, ve Sâgânî kelimeyi ezdâddan saymıştır.¹⁹⁸ İbn Manzûr da kelimeye "güçlkle kaldırmak, yükün onu eğip bükmesi (kaldıramaması)" zıt anlamlarını vermiştir.¹⁹⁹

Taberî, وَأَتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ, "Biz ona, anahtarlarını güçlü bir topluluğun zor taşıdığı hazineler vermiştik." (el-Kasas 28/76) âyetindeki نُوءٌ kelimesine önce "ağır gelmek" anlamını vermiştir.²⁰⁰ Daha sonra bu husustaki ihtilafa dikkat çekerek kelimenin: "Bir topluluğa anahtarların ağır gelmesi, topluluğun güçlkle taşınması"²⁰¹ ve "bir topluluğun taşımaya gücünün yetmemesi" manalarına geldiğini belirtmiştir.²⁰²

4.29. وَرَاءٌ : Ön/Arka

Kelime hem "arka" hem "ön" anlamında zıt manalara gelmektedir.²⁰³ Kutrub, İbnü'l-Enbârî, Ebu't-Tayyib ve Münşî kelimeyi ezdâddan saymıştır.²⁰⁴ Kur'ân-ı Kerim'de kelime, Ahzâb 33/53, Hucurât 49/4 ve Haşr 59/14. âyetlerde zâhiri anlamı olan "arka" manasında geçmektedir.²⁰⁵

Taberî ve Zeccâc, مِنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَى مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ (16) يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسَبِّغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ وَمِنْ وَرَائِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ (17) "Ardında cehennem vardır; orada kendisine irinli su içirilecektir. Onu yudum yudum alacak fakat yutamayacaktır. Ölüm ona her taraftan geldiği halde, ölemeyecek, arkasından da çetin bir azap gelecektir." (el-

¹⁹⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 638-640.

¹⁹⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 640.

¹⁹⁸ Dûsûrî, *el-Edzdâd*, 460; Arpa, *Kur'ân'da Ezdâd*, 279.

¹⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 1: 174-177.

²⁰⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19: 618.

²⁰¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19: 620.

²⁰² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19: 621-622.

²⁰³ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3: 156; İbn Sîde, *el-Muhassas*, 4: 177; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 5: 308-309; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 1: 193, 15: 390; Kavak, "Arap Dilinde Ezdâd Olgusu", 137; Öncü, "İlk Dönem Dilcilerden Kutrub'un "Kitâbu'l-Ezdâd" Adlı Eseri Perspektifinde Arapçada Ezdâd Olgusu", 302.

²⁰⁴ Dûsûrî, *el-Edzdâd*, 474; Arpa, *Kur'ân'da Ezdâd*, 289.

²⁰⁵ Arpa, *Kur'ân'da Ezdâd*, 290.

İbrâhîm 14/16-17). âyetlerindeki kelimeye, 16. âyette "önlerinde", 17. âyette ise "arkasında" anlamını vermektedir.²⁰⁶

Taberî kelimenin ezdâddan sayıldığını şöyle ifade etmektedir:

"Bazıları bu kelimenin ezdâddan olduğunu söylemektedir. Yani "verâ" ön ve arka manasına gelmektedir."²⁰⁷

Bu görüşte olanların delili olarak şu beyti nakletmektedir:

أَيْرَجُو بَنُو مَرْوَانَ سَمْعِي وَطَاعَتِي وَقَوْمِي تَمِيمٌ وَالْفُلَاةُ وَرَائِيَا.

"Kavmim Temim ve çöl önümde olduğu hâlde nasıl olur da Mervânoğulları benim itaat edip boyun eğmemi umarlar?" Taberî, "burada "önümde" anlamındadır... Önünde olan şeye böyle denilmesinin sebebi, senin onun arkasında olmandır."²⁰⁸ demektedir.

Taberî, *أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسْكِينٍ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا* "Gemi, denizde çalışan birkaç yoksula aitti; onu kusurlu kılmak istedim, çünkü peşlerinde her sağlam gemiye zorla el koyan bir hükümdar vardı." (el-Kehf 18/79) âyetindeki *وَرَاءَهُمْ* kelimesine "önlerinde"²⁰⁹; *فَيَنْتَرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ* "Ona İshak'ı, ardından Yakub'u müjdeledik." (el-Hûd 11/71) âyetinde ise "arkasında" anlamını vermektedir.²¹⁰

Müfessir kelimeyle ilgili ince bir ayrıntıya dikkat çekmekte ve bazı Arap dilcilerin *وَرَاءَ* kelimesini ezdâddan saymasını eleştirmekte, onu yanlış anlamlandırdıklarını ifade etmektedir. Zira *وَرَاءَ*'nin mekân ve zaman açısından farklı anlamları olduğunu ve bu yüzden "önünde ve arkanda olan" manasında zıt anlam taşıdığı zannedildiğini ve yukarıdaki beyitte geçen kelimeye "önünde" anlamı verildiğini ifade etmektedir. Bu konudaki görüşünü desteklemek için şöyle demektedir: "Mekân olarak önünde olan şey için, "sen onun arkasında olduğun için" "o arkamdır" dersin. Çünkü sen onun arkasındasın. Zira karşında olan kişinin sanki sen onun önünde o da senin arkanda olmuş olmaktadır."²¹¹ "Bazı Kûfeli dilciler önünde olana "arkamdadır"; arkanda olana "önümdedir" demeyi uygun bulmamışlardır. Sadece zaman bakımından, *وراءك برد شديد، وبين يديك حر شديد* "arkanda şiddetli soğuklar vardır", "önünde şiddetli sıcaklar vardır" sözünde olduğu gibi bunun uygun olabileceğini kabul etmişlerdir. Zira sen o soğuk/sıcak zamanın arkasındasın. Bu caizdir çünkü o gelen şeydir. Sanki o sana ulaştığında o

²⁰⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16: 546-547; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3: 156.

²⁰⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16: 547; 18: 83.

²⁰⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 83.

²⁰⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 83.

²¹⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 15: 394; İbnü'l-Enbârî, *el-Ezdâd*, 69; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 1: 193.

²¹¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 83-84.

senin arkanda olacak ve sen de ona ulaştığında o, önünde olmuş olacaktır. Bu yüzden iki şekilde kullanımı da caizdir.”²¹²

4.30. أُوزِعَ : Teşvik Etmek/Engellemek

Hem “teşvik etmek” hem de “engellemek” anlamlarına gelmektedir.²¹³ Cevherî, “سُؤْلِيْمَانَ مِنْ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ” “Süleyman'ın cinlerden, insanlardan ve kuşlardan müteşekkil olan ordusu toplandı. Hepsi toplu olarak gidiyorlardı.” (en-Neml 27/17) âyetindeki يُوزَعُونَ kelimesine “dağınık olmayı önlemek, derleyip toplamak” anlamını vermektedir.²¹⁴

Taberî kelimenin bu âyette; “toplu hâlde giderlerken ordunun diziliş ve disiplinin bozulmaması için önden gidenlerin arkadan gelenleri engellemesi” manasına geldiğini belirtmektedir.²¹⁵ وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وُلْدِيَّ” “Süleyman: “Rabbim! Bana ve ana babama verdiğin nimete şükürde, hoşnut olacağın işi yapmakta beni muvaffak kıl.” (en-Neml 27/19) âyetindeki أَوْزِعْنِي kelimesinin ise; “bana ilham et, beni teşvik et” manasında olduğunu söylemektedir.²¹⁶

4.31. تَهَجَّدَ : Gece Uyumak/Gece Uyanık olmak

“Gece uyumaya” ve “uyanık olmaya” denir.²¹⁷ “el-Hâcid” hem “gece namaz kılan” hem de “uyuyan” anlamlarına gelmektedir.²¹⁸ Kelime Kur’ân’da şöyle geçmektedir: “وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدُ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ” “Geceleyin uyanıp, yalnız sana mahsus olarak fazladan namaz kıl.” (el-İsrâ 17/79). Taberî, التَّهَجُّدُ kelimesinin “uyku”, “gece uyanık olmak”, “uyuduktan sonra uyanmak” anlamına geldiğini belirtmekte, şiirden delil getirmekte ve bu manada birçok rivâyet nakletmektedir.²¹⁹

4.32. هَجَرَ : Terk Etti/Eğilip Şefkat Gösterdi (İlgilendi)

Kelime, “terk etme, ayrılma, bir yerden ayrılıp bir yere gitme” anlamına gelmektedir.²²⁰ وَأَهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَصَاجِعِ “Yataklarında onları yalnız bırakın.” (en-Nisâ 4/34) âyetinde yer alan اِهْجُرُوهُنَّ kelimesi Kutrub’a göre, “süt emzirmesi amacıyla başka bir yavrunun üzerine eğilmesi için devenin burnuna takılan ip”²²¹ veya “iki deveyi

²¹² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 84.

²¹³ Kavak, “Arap Dilinde Ezdâd Olgusu”, 139.

²¹⁴ Cevherî, *Sihâh*, 3: 1297.

²¹⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19: 438.

²¹⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19: 440; Cevherî, *Sihâh*, 3: 1297.

²¹⁷ İbnü'l-Enbârî, *el-Ezdâd*, 50; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6: 123; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 3: 432.

²¹⁸ İbn Sîde, *el-Muhassas*, 4: 176.

²¹⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17: 523-524.

²²⁰ Cevherî, *Sihâh*, 2: 851; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5: 250-251.

²²¹ Öncü, “İlk Dönem Dilcilerden Kutrub’un “Kitâbu'l-Ezdâd” Adlı Eseri Perspektifinde Arapçada Ezdâd Olgusu”, 324-325.

ya da iki keçiyi birbirine ısıdırmak için boyunlarına takılan ip" anlamındaki *هَجَار* dan gelmişse²²² "bu durumda bu kelime hem "eğilme, şefkat gösterme" hem de "terk etme, yalnız bırakma" anlamında olup ezdâddan sayılmaktadır."²²³

Taberî, kelimenin üç anlamı olduğunu belirtmektedir: "Bir kişinin başka birisiyle konuşmayı ve sohbet etmeyi terk etmesi, kişinin sözünü tekrar ederek çok konuşması, devenin boynuna veya ayak bileğine takılan ip."²²⁴ Yatakları ayırmaksızın kadınlarla ilişkiye girmemek, aynı yatakta yatıp sırtını dönmek, cinsel ilişkiye girmemek ve konuşmamak anlamına geldiğine dair de nakiller aktarmaktadır.²²⁵

Taberî bu âyetteki kelimeniniple bağlamak manasında anlaşılması gerektiğini söylemekte ve "kadınları evlerindeki yataklarına bağlamak veya yattıkları evlerine onları bağlamak" anlamında olmasının daha doğru olacağını belirtmektedir. Bunun öğüt almak ve ikna olmak için daha uygun olacağını ifade etmektedir.²²⁶

4.33. هَلْ : İstifham/Te'kîd - Olumlu/Olumsuz

İbnü'd-Dahhân ve Sâgânî kelimeyi ezdâddan saymıştır.²²⁷ Edât, "menfi istifhâm" ve "müsbet tahkik" anlamında kullanılmıştır.²²⁸ İbnü'l-Enbârî, edâtın bazen "insanın bilmediği şeyi sormak için" bazen de "şüpheyi gidermek ve kesinliği belirtmek için" kullanıldığını; bilinen bir şey için söylendiğinde "ilzam etmek" anlamında, takrir ve tevbih manasında olduğunu belirtmektedir.²²⁹

Taberî, *هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ* "İnsanoğlu, var edilip bahse değer bir şey olana kadar, şüphesiz, uzun bir zaman geçmemiş midir?" (el-İnsân 76/1) âyetinde edâtın "haber" manasında olduğunu, inkâr için olmadığını, ancak bu âyetin dışında bazen "inkâr" yani "kimse bunu yapmaz" manasında kullanıldığını belirtir.²³⁰ *يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأَتْ وَتَقُولُ هَلْ مِن مَّزِيدٍ* "O gün cehenneme: "Doldun mu?" deriz, o: "Daha var mı?" der." (el-Kâf 50/30) âyetinde ise ikinci *هَلْ*'in manasında ihtilaf olduğunu; kimisinin, "hayır, daha fazlasına yer yok", kimisinin de "arttır, daha fazlası yok mu" anlamını verdiğini nakletmektedir.²³¹

²²² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5: 253.

²²³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 8: 306-309; Öncü, "İlk Dönem Dilcilerden Kutrub'un "Kitâbu'l-Ezdâd" Adlı Eseri Perspektifinde Arapçada Ezdâd Olgusu", 324-325.

²²⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 8: 306-307.

²²⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 8: 302-303.

²²⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 8: 309-310.

²²⁷ Dûsûrî, *el-Edzdâd*, 467; Arpa, *Kur'ân'da Ezdâd*, 284.

²²⁸ Arpa, *Kur'ân'da Ezdâd*, 285.

²²⁹ İbnü'l-Enbârî, *el-Ezdâd*, 191-192.

²³⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 24: 87.

²³¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 22: 359-361.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerim'in doğru anlaşılabilmesi için kelimelerin taşıdığı anlamları bilmek zaruret arzemektedir. Arapçanın hem kelime zenginliği hem de bir kelimeye çeşitli sebeplerle yüklenen manaların çokluğu tefsirle uğraşan ilim adamlarını lügat öğrenmeye yöneltmiştir.

Dilciler dışında bazı müfessirler de tefsirlerinde ezdâd kelimeler üzerinde durmuşlardır. Aynı zamanda bir dilci olan Taberî bu müfessirlerin başında gelmektedir. Müfessir, Arapçadaki ezdâd kelimelerin varlığı olgusunu kabul etmektedir. Ayrıca farklı dil ekollerinin bir kelimeye verdiği farklı manaları aktararak ezdâdın ortaya çıkış sebeplerine bir anlamda işaret etmektedir.

Taberî, Câmiu'l-beyân tefsirinde 33 ezdâd kelimeyle ilgili ayrıntılı bir şekilde bilgi vermektedir. Bilgileri bazen bir âyetin tefsirinde bir tek yerde aktarırken bazen farklı âyetlerin tefsirlerinde serpiştirilmiş bir şekilde serdetmektedir. Kelimenin geçmekte olduğu âyetleri karşılaştırmakta, lafzın farklı âyetlerde yüklendiği anlamı analiz etmeye çalışmaktadır. Kelimenin doğru anlaşılabilmesi için sözlerine başka âyetlerden, hadis-i şeriflerden ve özellikle şiirden şahitler getirmeye özen göstermektedir. Kendisinden önceki dilcilerin ve Arapların kelimeyi istimal şekillerini, bazen şiirden de şahit getirerek örneklerle açıklamaya çalışmaktadır. Ezdâd kelimelerin anlamıyla ilgili sahabeden, tabîinden ve tebeu't-tabîinden senedini zikrederek çok sayıda nakilde bulunmaktadır. Kelimenin manasıyla ilgili kendi görüşünü çoğunlukla nakilleri serdettikten sonra, bazen de âyetin tefsirini vermeye başlarken aktarmaktadır. Bazen de kelimeyle ilgili verilen bazı anlamları eleştirmektedir.

Taberî'ye göre Kur'ân-ı Kerim'de ezdâd kelimeler vardır ve Allah'ın bir kelimeye aynı anda zıddı olan iki manayı ifade etmiş olması bir üslup zenginliğidir. Kur'ân'da ezdâd türü kelimelerin varlığının onun "mübîn" vasfıyla çelişmediği kanaatindedir.

Sonuç olarak pek çok konuda olduğu gibi Taberî'nin Câmiu'l-beyân tefsiri ezdâd konusunda da bir kaynak eseridir. Ezdâd kelimeler tefsir dışında Kelâmın ve Fıkhın da ilgi alanına girmektedir. Bu tür kelimelerin müfessirlerce dikkate alınarak tefsir ve meâl çalışması yapmalarında fayda bulunmaktadır. Tefsir Usulü derslerinde ezdâd konusuna daha çok değinmek gerektiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Arpa, Abdulmuttalip. *Kur'ân'da Ezdâd*. Ankara: Gece Kitaplığı, Yason Yayınevi, 2014.
- Arpa, Abdulmuttalip. "Arap Dilinde Bir Çokanlamlılık Türü: Ezdâd-Doğuşu, Gelişimi ve Kur'ân'daki Tezahürleri". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1-2 (2010): 9-34.
- Benli, Ali. "Muhammed el-Medenî et-Trabzunî ve Risale fî Beyâni'l-Ezdâd". *Eskiye Dergisi* 31 (Güz 2015): 147-172.
- Beyhakî, Ebû Bekir. *es-Sünenü's-sağîr*. Thk. Abdu'l-Mu'tî Emin Kalacî. Karaçi: Camiu'd-dirasati'l-İslâmiyye, 1989.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim. *el-Camiu's-sahih*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Cerrahoğlu, İsmail. Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 105-107. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *Tâcü'l-lüga ve sıhâhu'l-Arabiyye*. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1987.
- Çelebi, Muharrem. "Ezdâd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 47-48, İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Çelebi, Muharrem. "Arapça'da Ezdâd Meselesi". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (ts.): 34-50.
- Çıbıklı, Süleyman Recep. "Ezdâddan Kabul Edilen Bazı Kelimeler ve Bunların Bazı Tefsir Ve Meallere Yansımaları". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2014): 221-247.
- Dûsûrî, Muhammed b. Ferhâ. *el-Edzdâd fi'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-müfessirîn*. Yüksek Lisans Tezi, Suudi Arabistan Câmîatü'l-imâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye külliyyetü usûli'd-dîn, 1430.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf. *Bahru'l-muhit fi't-tefsir*. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1420.
- Ezdî, Ali b. Hasan el-Hunâî. *el-Müntehab min ğaribi kelâmi'l-Arab*. Thk. Muhammed b. Ahmed el-Amrî. Câmîatü ümmi'l-kura, 1989.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyya Yahya b. Ziyad. *Me'âni'l-kur'ân*. Mısır: Dâru'l-Mısır, ts.

- Karaman, Hayrettin – Özek, Ali – Dönmez, İbrahim Kâfi – Çağrı, Mustafa-Gümüş, Sadrettin - Turgut, Ali. *Kur'ân-ı Kerim Meali*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım. *el-Ezdâd*, Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 1987.
- İbn Hanbel, Ahmed. *Müsned*. Müessesetü'r-risâle, 2001.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru sâdır, 1414.
- İbn Sîde, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail el-Mursî. *el-Muhassas*. Thk. Halil İbrahim Cefal. Beyrut: Dâru ihyaî turasi'l-Arabî, 1996.
- el-İsfehânî, Râğıb. *el-Müfredât fî garibi'l-Kur'ân*. Dımaşk: Dâru'l-kalem, 1412.
- İsmail, Talib Muhammed- Abdullah, Nûr Ahmed. *et-Telâzumu'd-delâlî li elfâzi'l-ezdâd fî siyâki'l-Kur'ânî*. Ammân: Dâru kunûzi'l-ma'rife, 2015.
- Kavak, Fadime. "Arap Dilinde Ezdâd Olgusu". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2012): 121-139.
- Komisyon. *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meal)*. Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, 1987.
- Lemîn, Latruş Muhammed. *el-Ezdâd ve tercümetühâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm ila'l-lugati'l-Fıransiyye inde Ebû Bekr Hamza*. Yüksek Lisans Tezi, Cezair: 2007-2008.
- Medenî, Muhammed et-Trabzunî. *Risale fî beyâni'l-ezdâd*. Thk. Ali Benli. Eskiyeni Dergisi 31 (Güz: 2015): 147-172.
- Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Müsnedu's-sahih*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ömer, Ahmet Muhtâr. *el-İştirâk ve't-tezâd fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Mektebetü lisâni'l-Arab, ts.
- Öncü, Mustafa. "İlk Dönem Dilcilerden Kutrub'un "Kitâbu'l-Ezdâd" Adlı Eseri Perspektifinde Arapçada Ezdâd Olgusu". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2013): 295-339.
- Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim. *el-Keşf ve'l-beyân an tefsiri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru ihyaî turâsi'l-Arabî, 2002.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir. *Câmiu'l-beyân an te'vili'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetu'r-risale, 2000.
- Türk Dil Kurumu. *Güncel Türkçe Sözlük*. <http://www.tdk.gov.tr/index.php> (05.12.2017)

Vâhidî, Ebu'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî. *el-Vasît fi tefsiri'l-Kur'âni'l-mecîd*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1994.

Zeccâc, Ebû İshak. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*. Beyrut: 'Alema'l-kutub, 1988.